БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1969 ч. ДЕКАБРЬ 10 СРЕДА № 289 (8135).

Өртээ 2 көп.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ ТУДУГЛАРЫНДА

★

КРАСНОЯРСК КРАЙ. Ачинскиниң пор болбаазырадыр заводун ажыглалга киирер ажылдар эгелээн. Аңаа Кий-Шалтырның вефелин байлактыг черниң порун болбаазырадыры шиңгээдип алдынган. Ачинскиниң порун Красноярскиниң алюминий заводунга ажыглаар. Монтажчылар, ажыглакчылар коллективи баштайгы продукцияны 1970 чылдың 1-ги кварталында бүдүрерин хүлээнген.

ЧУРУКТА: (үстүнде) ээлдириг блогунуң бөөлденир суугуларын хөделдирип эгелээр ажылдар.

● ● ●

ЭСТОН ССР. Нарва чоогунда Прибалтика ГРЭС — делегейниң сланец-биле ажылдаар эң улуг электростанциязы. Ооң күчү-шыдалы — 1 миллион 600 муң киловатт. Оон каш-ла километр ыракта база сланец-биле ажылдаар, ындыг күчүлүг станция — Эстон ГРЭС-ти тудуп турар.

ЧУРУКТА: (оң талада) Эстон ГРЭС-те шак дургузунда 640 тонна бус бээр ийиги котёл агрегадын эптеп турары.

Ю. БАЛИН биле В. КУЗНЕЦОВТУҢ фотолары (СЭТА-ның фотохрониказы).

★

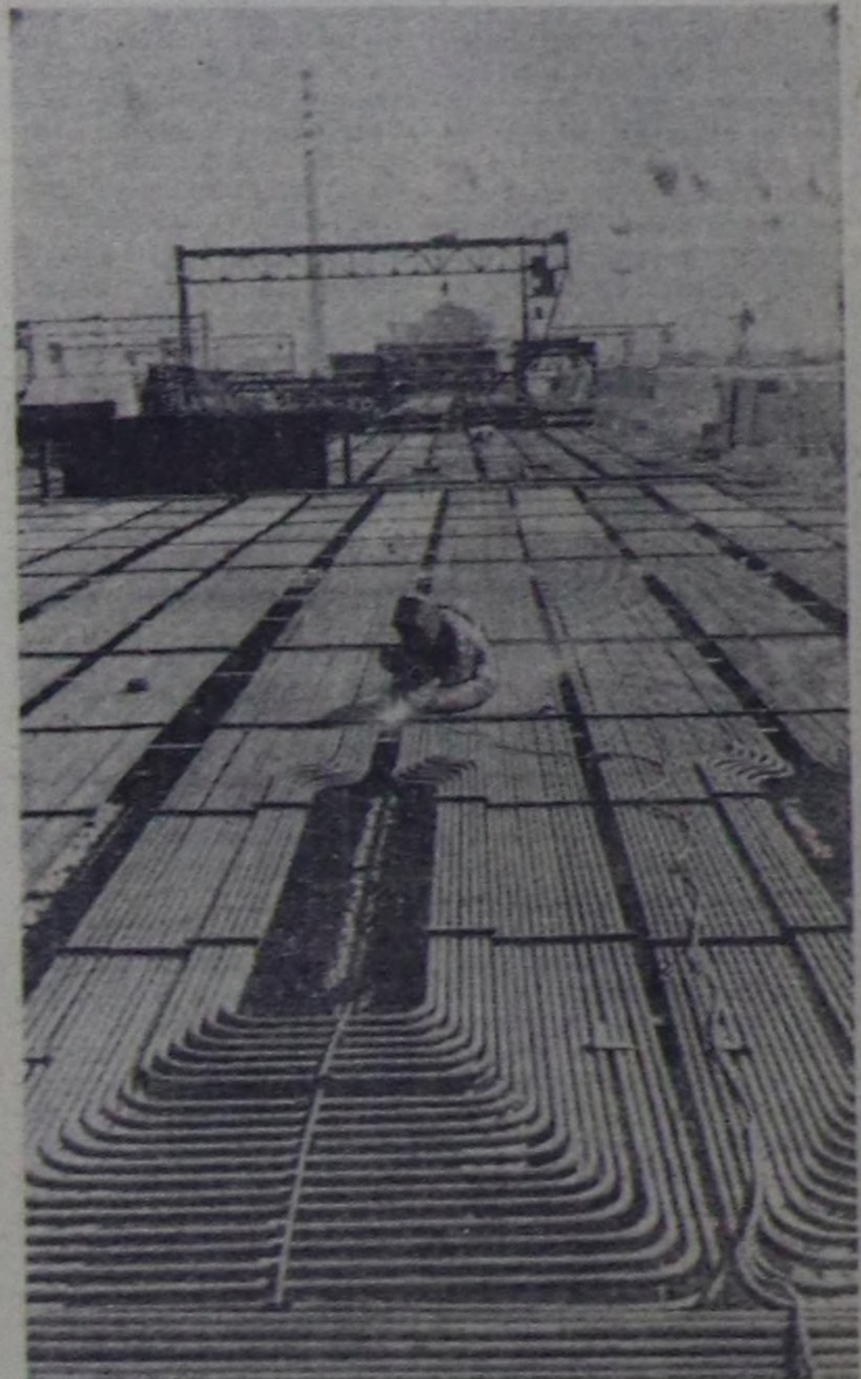

АКЫ-ДУҢМА ЭВИЛЕЛ

(„Правданың" мурнуку чүүлү)

Бистиң алдарлыг социалистиг Төрээн чуртувустуң тугунда кадыыр биле масиа чайыннанып турар. Олар ажылчыннарның болгаш тараачыннарның улуг акы-дуңмалыышкы ёзузун база бузулбас чаңгыс эвин чиге көргүзүп турар... Бистиң чуртувустуң ажылчын аңгызы болгаш колхозчу тараачыннары хол-холундан туттунчуп алгаш, коммунизмниң тиилелгезинче чоруп олурарлар. Оларны ол оруктан доктаадыптар кандыг-даа күш чок.

Хоорайның болгаш кедээниң миллион-миллион ажыл-ишчилериниң нинти сеткил-сагыжын илеретпишаан, найысылалдың автомобиль заводунуң дарганы, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы К. Н. Малин колхозчуларның Үшкү Бүгү-эвилел съездизинге шак ынчаар чугаалаан. Коммунизм тудукчуларының чаңгыс аай өг-бүлезинге сырый каттышпышаан, ажылчыннар биле тараачыннар Совет эрге-чагырганың кол кужу болгаш чөлеңгиижи деп, Владимир Ильич Ленинниң адааны. боттарының үреттинмес эвилелиниң төөгүлүг ужур-дузазын ханызы-биле медереп билип турарлар.

Ленинчи сестерниң шынныын колхозчуларның съездизи база катап бадыткаан. Ооң хүлээп алган шиитпирлеринде ажылчын аңгы биле колхозчу тараачыннарның акы-дуңмалышкы найыралының болгаш кады ажылдажылгазының ёзузу сиңниккен. Бо шиитпирлер болза коммунизм тудуушкунунуң эрге-ажыктарынга ол үре-түңнелдиг кады ажылдажылганың улам ыңай хөгжүлдезин, бистиң социалистиг ниитилеливистиң найыралчы ийи аңгыларының улам-на сырый каттыжарын, ооң идей-политиктиг чаңгыс эвин быжыглаарын хандырар.

Улуг Ленинниң чагыгларын амыдыралга боттандырбышаан, Коммунистиг партия болза ажылчын аңгының удуртукчу ролю-биле ажылчыннарның болгаш тараачыннарның эвилели улам-на быжыг, күчүлүг, туруштуг болган турары дээш могаг чок сагыш салып турар. СЭКП-ниң XXIII съездизиниң болгаш партияның Төп Комитединиң Пленумнарының ажылдап кылганы кедээ ажыл-агыйны хөгжүдер, хоорай биле кедээниң аразында социал-экономиктиг болгаш культура-амыдыралдыг ылгалдарны ажып эртер талазы-биле хемчеглерде ол сагыш салыышкын тода илереп турар. Совет кедээниң бүдүрүкчү күштерин кедүрери чүгле колхозчуларның херээ эвес, харын база ажылчыннарның, интеллигенцияның, бүгү совет улустуң хандамырындан тудуш херээ апарган.

Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле ажылчын аңгы кедээ ажыл-агыйның техниктиг чепсеглениишкинин хандырып, тараачын массага бүдүрүлгениң мурнакчы культуразын, күш-ажылды чаа, коммунистиг ёзу-биле кеер чорукту көргүзүп турар. Колхозтарның болгаш совхозтарның амгы техниктиг хандырылгазы болуп турар машиналарны, механизмнерни ажылчын аңгының холдары-биле база угаан-бодалы-биле тургузуп турар: ам бир колхозка ортумаа-биле бежен ажыг трактор, он-он чүък автомобильдери, комбайннар, электромоторлар болгаш өске-даа хөй техника онаажып турар. Социалистиг хоорай колхозчу кедээге улам хөй минералдыг чемишчидилгелерни, транспорт чепсектерин берип турар. Эң чоокку үеде кедээ ажыл-агый машина тудуушкунунуң элээн каш чаа бүдүрүлгелериниң тудуу эгелээр; үлетпүр болза эң бүдүрүкчүлүг тракторларны болгаш комбайннарны бүдүрүп үндүреринче шилчиир, трактор болгаш автомобиль прицевин бүдүрери көвүдээр.

Индустриализацияның болгаш интенсификацияның оруу-биле кедээ ажыл-агыйның хөгжүлдези янзы-бүрү техникага ооң херегледин өстүрүп турар. Бистиң машина тудукчуларывысты, энергетиктеривисти, конструкторларывысты кыйгырган ээзэш эвес күзелдер колхозчуларның Бүгү-эвилел съездизиниң индиринден чаңгыланып турган. Чижээ, чер болгаш мал ажылының бүдүрүлге чорудулгаларын комплекстиг механизастаарынга эргежок чугула машиналарны тургузар дугайында, суггарылгалыг черлерни ажылдап кылырынга херек тускай механизмнерни, аар тракторларны, дазыл турарларны болгаш өске-даа элээн хөй механизмнерни, чепсектерни бүдүрерин калбартыр дугайында чугаа болуп турган. Ол күзелдерни чүгле министерстволар, ведомстволар эвес, харын кедээ ажыл-агый машиналарын бүдүрүп үндүрүп турар коллективтиг бүдүрүлгелер база кижээнгейлиг өөренип көрген турар ужурлуг. Бодунуң ээлчээнде кедээниң ажыл-ишчилери техниканы эң ажыктыг кылдыр ажыглаарын хандырар, социалистиг индустрияның мурнакчыларынга деңнешпишаан, күш-ажылдың улам бедик бүдүрүкчүлүүн чедип алыр хүлээлгелиг. Колхозчуларның хүлээлгези — күрүнениң, ажылчын аңгының дузазы-биле тургускан кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң улам ыңайгы кедурлүүшкүнүнге бүгү аргаларны долузу-биле ажыглаары болур.

Ажылчын аңгының болгаш тараачыннарның бот-боттарының харылзааларын сайзыраңгайжыдары хамыктың мурнунда оларның аразында экономиктиг харылзааларны быжыдары болгаш ханыладыры болур. Коммунистиг тургузуушкуннуң амгы үе-чадазында кедээ ажыл-агыйга эртем-техниктиг депшилгени дүргедедири-биле холбаштыр кедээ ажыл-агый болгаш үлетпүр бүдүрүлгелерин коопераастаарының айтыры улам-на практиктиг ужур-дузалыг апар чыдар. Аграр-үлетпүр комплекстерниң принциптери ам Краснодар крайда, Украинада болгаш Молдавияда элээн хөй специализастаттынган колхозтарның, совхозтарның ажылының үндезининде салдынган. Ындыг аграр-үлетпүр каттыжыышкыннары улуг келир үелиг болуру чугаажок. Ол дээрге чүгле перспективтиг организастыг хевир эвес, харын база ажылчын аңгының болгаш колхозчу тараачыннарның кады ажылдажылгазының хөгжүлдезинде чаа үе-чада болур чугула социал-экономиктиг болуушкун болур.

Колхозтуң чаа Чижек Уставында тодараттынган колхозчу тургузугнуң экономиктиг күчүзүн быжыглаары хоорайга болгаш кедээге амыдыралдың деңнелин улам ыңай чооккшулаштырарынга чогуур байдалдарны тургузар. Оларның аразында социал-экономиктиг ылгалдарны узуткаарының чорудулгазынга колхозчуларның магадылаттынган күш-ажыл төлевирин болгаш пенсия хандырылгазын тургускан чоруу кайгамчык улуг ужур-дузалыг болган. 1970 чылдың январь 1-ден эгелеп колхоз кежигүннериниң социал хандырылгазының чаңгыс аай системазын чорудары бо ажылга база бир улуг базым болур.

Колхозчуларның Үшкү Бүгү-эвилел съездизи, ооң шиитпирлери болгаш материалдары бистиң чуртувустуң бүгү ажылчыннарынга ханы сонуургалды бөлдурган. Совет кижилер, съездиниң түңнелдерин изии-биле деткивишаан, ажылчын аңгының болгаш колхозчу тараачыннарның бузулбас эвилелин моон соңгаар улам быжыглаар, оларның аразында экономиктиг, социал, культура харылзааларны, оларның удур-дедир харылзаа байдалының бүгү хевирлерин доктаамал калбартыр болгаш байыдар айтырыгларже чаңгыс аай күзелчүткүлүн илереткеннер. Ындыг хевирлерниң бирээзи — хоорайның кедээге чаңчыл болган шефтээшкини болур. Ол эң эки чаңчылды хөгжүтпүшаан, бистиң ажылчын аңгывыс колхозтарның материал-техниктиг баазазын быжыглаар болгаш кедээге угаан-бодал культуразын хөгжүдер талазы-биле кедээниң ажыл-ишчилеринге доктаамал деткимчени көргүзүп келген болгаш көргүзүп-даа турар. Ам хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелериниң коллективтериниң, албан черлериниң болгаш организацияларының талазындан кедээге бүгү талалыг шеф дузаламчызын күштелдирери онза чугула.

Съездиниң документилерин таныжып турар

АМЫДЫРАЛГА БОТТАНДЫРАР

ЧАДААНА. (Телефон-биле). Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунуң колхозчуларының нинти хуралы болуп эрткен.

Аңаа колхозчуларның Үшкү Бүгү-эвилел съездизиниң ажылының түңнелдериниң дугайында илеткелди СЭКП Тыва обкомунуң бюро кежигүнү, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы, съездиниң киржикчизи Б. Ш. Долчаңмаа кылган.

Хуралга колхозтуң МТМ эргелекчизи, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Сат Севек-Доржу, зоотехник Иргит Конгар, тракторист Валентина Ховалыг, колхозта партия комитединиң секретары Хертек Самдаң, колхоз баштаар чериниң даргазы Доңгак Настык-Доржу олар санал бергеш, колхозчуларның Үшкү Бүгү-эвилел съездизиниң шиитпирлерин болгаш документилерин чүүлдүгзүнүп деткип турарын чугаалаан. Съездиниң салган сорулгаларын амыдыралга боттандырар дээш бүгү кужун салып ажылдаарын искрачылар бир эп-сеткилдиг хүлээнген.

С. КЫЗЫЛ-ООЛ,
«Шынның» тускай корр.

Улам эки ажылдаар

Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» колхозунуң Туран сүт-бараан фермазының коллективи колхозчуларның Үшкү Бүгү-эвилел съездизиниң материалдары-биле таныжкан. Аңаа ол дугайында илеткелди колхозтуң партия комитединиң секретары эш Лебедев кылган.

Съездиниң хүлээп алганы шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш колхозчулар улам эки ажылдаарын хүлээнген. Туран фермазы сүт бүдүрериниң чыл планын 101, сүттү күрүнеге садарын — 106 хуу күүсеткен.

Инек бүрүзүнге онааштыр ийи муң килограмм сүт саап алырын ийи муң 63 килограмм кылдыр ажыр боттандырган.

КЭО — ЭКИ ДУЗАЛАКЧЫ

Даугапилстиң ленинчи комсомол аттыг, химия волокнозунуң заводунга ажылдап турарларның санының көвүдевестей бергенинден бээр үш чыл болу берген. Ынчалдыже күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү ол үениң дургузунда 65 хуу улгаткан! Бүдүрүлгениң эртем ёзугаар организастаарының планнарын болгаш ажыглалга чаа техника шиңгээдип алырын боттандырары ону улгаттырарынга дуза чедирип турар.

Цехтерге өске ажылдар кылыр үш чүс хире кижи артыкталган. Хөй-хөй ажылчын хереэженнер улам хөй машиналарга ажылдаар апарган, а 500 станокчу холбаалыг чүүл-бүрү ажыл мергежилинге өөренип алган.

Химиктер коллективи беш чылдың эгезинден бээр кылыглар сайтарарының хемчээн барык ийи катап улгаттырган.

ДАУГАПИЛС.
(Латви ССР).

Баштыңчының дугайында

Улуг-Хем районнуң Баян-Кол ортумак школазының башкызы Ховалыг Даш-оол Баян-Кол суурнуң ада-иелеринге «Ульяновтарның өг-бүлези» деп темага лекцияны номчаан. Бо лекцияны башкы Оттук-Дашта, Кара-Талда, Кызыл-Чыраада, Теректе, Ак-Дагда малчыннарга база номчаан. Ажыл-ишчилер лекцияны сонуурган дыңнаан болгаш хөй-хөй айтырыгларны салган.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

КОММУНИСТЕР ХУРАЛЫ

СЭКП Эрзин райкомунга район төвүнүң коммунистериниң хуралы болган. «Ярославль хоорайның партия организациязында партия хуралдарын эрттирип турарының практиказының дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын партия райкомунуң секретары А. Нурзат таныштырган.

Илеткелчи болгаш санал берген коммунистер СЭКП ТК-ның ол доктаалын бүрүнү-биле чүүлдүгзүнүп, районда партия хуралдарын эрттирип турары болгаш ооң белеткелин организастап турары ам-даа чавыс деңнелде деп демдеглээн.

Партия хуралдарының шынарын бедидери, ооң кыцамчалыг белеткелинден, үндүрген шиитпирлерин амыдыралга боттандырарындан кол хамааржырын коммунистерниң хуралы айыткан.

Ындыг хуралдар районнуң дөрт колхозтарынга база болуп эрткилээн.

К. ЕНЗУК,
СЭКП Эрзин райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң инструкторы.

Номчулга конференциязы

Барыын-Хемчик районнуң Кызыл-Мажалык суурунга В. И. Ленинниң «Улуг эгелээшкин» деп ажылынга номчулга конференциязы болуп эрткен.

Библиотека эргелекчизи Куулар Кудус коммунистиг субботниктерге улуг эгелээшкинниң дугайын, партия райкомунуң секретары Кенден Ак-кыс «Социалистиг чарыш болгаш коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкин», ВЛКСМ райкомунуң секретары Василий Моңгуш «Районнуң комсомолчу-аныяктарының субботниктерге болгаш воскресниктерге киржилгезиниң дугайын» номчулга конференциязының киржикчилеринге чугаалап бергеннер.

Коллективтерде коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң база күш-ажылды эртемге үндезилеп организастап турарын санал бергеннер чугаалааннар.

Малчыннарның кызымаккай ажылы

Өвүр районда «Кызыл туг» колхозтуң Көк-Тей бригадазы (бригадири Ооржак Даваа) мурнунда чылдарга бодаарга бо чылын кыштаглаашкынга эки белеткелдиг кирген. Бригада сиген белеткээр планын 100 хуу күүсеткен. Бригада төвүнде 10 тонна дусту, 15 тонна кужурну дужурген. Малчыннар чурттаар бажыңнарны бүрүн септээн. Кыштагларже мал чеми, дус, өдек сөөртүлгези дооступ турар болгаш малга чем каап бээр оңгарлар, кошпалар кылдынган.

Хөй чылда мал малдап келген, арга-дуржулгалыг, бедик көргүзүглүг малчыннар бригадада бар. Доңгак Базыр-Сат бо чылын төрүүр 412 хоюндан 422 хураганны менди алган, 14 тонна сигенни белеткээш, кыштаанда чедирип алган. Ол ышкаш Саая Төмүр-оол, Баян Ооржак, Кара-Сал Начин-Бора олар база-ла багай эвес көргүзүглүг болган.

Колхоз баштаар чери малчыннарның культурлуг амыдыралынче багай эвес сагыш салып, оларның чагыын ёзугаар кино, концертти көргүзүп, лекция, беседаны кылып берип турар болгаш кызыл-булуң ажылдап турар. Чунар-бажың доктаамал ажылдап турарындан малчыннар үргүлчү чунуп алыр аргалыг апарган.

Чедип алган чедиишкининге, кылган ажылдарынга менээргенмейн, ам-даа улам кызып ажылдаарын Көк-Тейниң малчыннары хүлээнип алган, улам сорук кириишкинниг ажылдап турар.

О. ДАЛБЫЙ.

ЭКИ ҮРЕЗИН — ДҮЖҮТТҮҢ ҮНДЕЗИНИ

Республиканың ажылчы чону В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылынга улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга көскү чедиишкиннер-биле ужуражыр дээш белеткенип турар. Ооң иштинде 1970 чылдың часкы тарылгазынга үрезин белеткели бир чугула чернин ээлээр. Бедик шынарлыг үрезин чаагай дүжүттү алырының идегелдиг чүүлү дээрзин тараажы бүрүзү эки билир. Ынчангаш бүгү үрезиннерни чажар шынарынга чедир арыглаары болгаш шын кадагалаары чугула.

«ҮТКА 25 чылы», «Сүт-Хөл», «Межегей» совхозтарда, Таңдыда «Коммунизмниң херели», Каа-Хемде «Октябрь 14 чылы», «Коммунизмче оруу» колхозтарда үрезин айтырыынче ажыл-агыйжы ёзу-биле сагыш салып турар. Олар дүжүт ажаап алыышкыны чоруп турда-ла бөдүүн машиналарга үрезинниң бирги арыглаашкынын чоруда бергеннер. Ооң соонда нарын машиналарга арыглаашкынны чоруткан. Ам үеде бо ажыл-агыйларда үрезиннерниң хөй кезии чажар шынарынга чедир ажылдап кылдынган. Оларның чамдыызы бедик класстың негелделерин харылап турар.

Ындыг болза-даа чамдык колхозтарда болгаш совхозтарда агрономнар ындыг сагыш салыышкынын илеретпейн турарлар. Республикада ниитизи-биле урдунган үрезиннерниң чүгле 40 хуу хирези чажар шынарынга чедир ажылдап кылдынган. «Улуг-Хая», «Күш-ажылдың хостуу», «Чыраа-Бажы», «Тээли», «Шекпээр», «Бурунгаар» совхозтарда болгаш Улуг-Хемде Жданов аттыг колхозта ийи катап ажылдап кылган үрезиннер арыг талазы-биле чажар шынарынга четпес болган. Бо ажыл-агыйларда тараа арыглаар нарын машиналар бар-даа болза, оларны четче ажыглавайн турар. Чижээ, «Күш-ажылдың хостуу» совхозта тараа арыглаар дөрт нарын машинаның чүгле бирээзи, «Улуг-Хая» совхозта алды машинаның үжү, Жданов аттыг колхозта бештен үш машина ажылдап турар.

Улуг-Хем районда ниитизи-биле тараа арыглаар 24 нарын машинаның 13-жү, 18 бөдүүн машинаның 6-зы ажылдап турар. Районда урдунган бүгү үрезиннерниң чүгле 37 хуузу чажар шынарынга четкен болуп турары таварылга эвес-тир.

Барыын-Хемчик, Бай-Тайга, Тес-Хем районнарның ажыл-агыйларында байдал база ындыг. Бүгү аргалар бар турда-ла, хөй үрезин ам-даа арыглаттынмайн чыдып турар. Ол районнарның кедээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелдериниң кол агрономнары эштер Коблов, Моңгуш, Бады-Суур олар дүжүт ажаап алыышкынының үезинде үрезин арыглаашкынын организаставаан болгаш ам үеде ук ажылды күштелдирип шыдавайн турарлар.

Улуг тараалаң ажыл-агый болур «Тиилелге» совхозта дүвүрээзиниг байдал тургустунган. Ында 4920 тонна үрезинни хынаарга, чажар шынарынга четкен чаңгыс-даа тонна чок болган. Совхозта тараа арыглаар механизастаттынган үш пункт бар. Тускай эртемниглер болгаш кол агроном эш Луговский машиналарның ажылдап турарын контрольдавайн, үрезинни сортировкалаарын күштелдирер талазы-биле боттуг хемчеглер албайн турар.

«Совет Тыва», «Шивилиг» совхозтар үрезин дээжизин анализ кылдырары-биле лабораторияларже ам-даа киирбээннер, а «Сукпак», «Тыва» совхозтарның бүгү үрезиннери арыг талазы-биле чажар шынарынга четпес болган.

Дүжүттү бедидериниң чугула курлавыры болза, дуржулга станциязының тарып өстүргени элита болгаш бирги репродукция дээр үрезиннери болур. Ынчалза-даа ол үрезиннер стандарттың негелдезинге чедир бүрүн ажылдап кылдынмаан. Оларның хемчээли республиканың ажыл-агыйларының херегледиинге четпес. Дуржулга станциязының бодунуң үрезининиң 80 хуузу арыг талазы-биле чажар шынарынга четпээн.

Республиканың хөй ажыл-агыйларында арбай, сула үрезиннери четпес, оларның орнунга кызыл-тасты ажыр урган. Тарылганың планын культура аайы-биле күүседир болганда, четпес үрезиннерни орнап тыптынарының хемчээн ала чогуур.

Келир чылдың тарылгазынга үрезин материалын белеткээри — соңгаарлаттынмас сорулга. Ажыл-агыйларның, кедээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелдериниң удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери колхоз, совхоз бүрүзү бедик шынарлыг үрезинниг болган турарын чедип алыр дээш боттуг хемчеглерни ап чорудар хүлээлгелиг.

Ажыл-агыйларда тараа арыглаар машиналар болгаш механизастаттынган пунктулар четчир бар төлээде, часкы тарылгага үрезиннерни дүрген белеткээриниң аргазы бар. Ажылды ийи ээлчег-биле үзүктел чок организастаар, үрезин арыглап турар кижилерге материал талазы-биле деткиишкинниң немелде хемчеглерин алыр, ажылдың графигин ажылдап кылыр, үрезин фондуларын белеткээр болгаш шын кадагалаар дугайында тускай эртемниглерниң, бригадирлерниң харыысалгазын бедидер херек. Үрезин тарааның кол нуруузу тарылга стандардының бирги болгаш ийиги клазынга чедир ажылдап кылдынган турар шак ындыг байдалды чедип алыры чугула.

Өй-шаанда белеткеттинген үрезин чер ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедир болгаш ооң-биле 1970 чылда малга чемнер белеткээриниң планын күүседирип хандырар.

М. ХАЗБУЛАТОВ,
Тыва АССР-ниң кедээ ажыл-агый министриниң оралакчызы.

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ КОМИССИЯЛАРЫНДА

Россияның планын болгаш бюджедин чугаалашкан

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хуралдаар залынга депутат В. П. Прохоровтуң даргалааны-биле декабрь 8-те Россия Федерациязының Дээди Совединиң План-бюджет комиссиязының болгаш адырлар комиссияларының каттышкан хуралы болган.

1970 чылда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң күрүне планының, күрүне бюджединиң төлевилелдерин болгаш 1968 чылдың дургузунда республиканың күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында отчётту чугаалашкан.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, РСФСР-ниң Күрпланының даргазы депутат Г. М. Герасимов болгаш Россия Федерациязының саң министри депутат И. И. Фадеев ол айтырыгларның талазы-биле илеткелдер кылган.

Хуралга киришкен депутаттар чугаалашкан илеткелдерни барымдаа кылдыр хүлээп алган. Планның болгаш бюджеттиң чогуур кезектерин баш бурунгаар чугаалажып көөр кылдыр РСФСР-ниң Дээди Совединиң План-бюджет, адырлар комиссияларының составындан каттышкан он бир белеткел комиссиязы тургустунган.

Хуралга улус ажыл-агыйының планын, күрүне бюджедин, бюджет күүселдезиниң дугайында отчётту баш бурунгаар чугаалажыр талазы-биле План-бюджет болгаш адырлар комиссияларының чурумунуң дугайында чугаалашкан.

ПЛАНДАН АЖЫР 60 ТОННА

Улуг-Хем районда «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң сүт-бараан фермаларының саанчылары беш чыл планын хуусаа бетинде күүседир, ленинчи юбилейге төлептиг белектерлиг ужуражыр дээш социалистиг чарышты чыл эгезинден бээр калбарткаш, күш-ажылчы тиилелгени чедип алган.

Олар күрүнеге 725 тонна сүттү садып, беш чыл планының дөрткү чылының даалгазын ажыр күүсеткен. Арыскан фермазының малчыннары бир инекке онааштыр 1390 килограмм сүттү саггаш, чарыштың тиилекчизи болган. Коллективке СЭКП Улуг-Хем райкомунуң болгаш райкүүскомунуң фермалар аразынга шилчиир Кызыл тугун тывыскан.

Иштии-Хем сүт-бараан фермазының ажылдакчылары күрүнеге сүт садарының планын күүседиринге улуг салыышкынын киирип, эки түңнелдиг болган.

Совхозтуң саанчылары чыл өнчүзүнге чедир пландан ажыр 60 тонна сүттү садар немелде хүлээлгени алган. Ону күүседири-биле инектерниң ажаалдазын экижидип, чемгерилгезин күштелдирген.

Өөредилгениң ленинчи чылы

УДУРТУР АЖЫЛДАКЧЫЛАРНЫҢ ИДЕЙЛИГ КАҢНАЛЫЫШКЫНЫ

Коммунистерниң идейлиг каңналыышкыны — партия ажылының кезээде чугула участогу болуп келген болгаш болуп-даа турар. Коммунистиг болгаш ажылчын партияларның делегей Чөвүлел хуралының түңнелдерин чугаалашкан СЭКП ТК-ның июнь (1969 ч.) Пленуму партия организацияларының пропаганда ажылының чугула угланыышкынын айыткан.

Бистиң районнуң партия организациялары коммунистерниң, удуртукчу кадрларның марксисчи-ленинчи өөредилгезинче, ажылчы чоннуң политиктиг бедик медереддиг ёзуга кижизидеринче бүгү чурттаазы ышкаш, улуг кичээнгейни салып турар. Эрткен чылдарның дуржулгазындан түңнелди кылып, амгы үеде сорулгаларга дүүштүр партия өөредилгезиниң системазын бо чылын организастаан бис.

Эрткен өөредилге чылында партия чырыдыышкынынга муң ажыг коммунистер болгаш партия кежигүнү эвестер өөренген.

СЭКП төөгүзүн, философияны, политэкономияны, эртемниг коммунизмниң үндезиннерин, бүдүрүлгениң экономиказын болгаш ону организастаарын, партия база совет тургузуушкунның айтырыгларын, улус ажыл-агыйынга, культура тургузуушкунунга партийжи удуртуланың стилин өөренири партия организацияларының ажылын экижидеринге таарымчалыг болуп турар. Ол — коммунистерниң, удуртур ажылдакчыларның ажылдың ленинчи стилин болгаш аргазын ханызы-биле шиңгээдип алырынга улуг ужур-дузалыг.

Партия активиниң ийи школазы, совет активтиң бир школазы эрткен өөредилге чылында ажылдаан. СЭКП райкомунуң чанында партия активиниң ийи чылдыг школазы программаны чедиишкинниг өөренип доосkан. Дыңнакчылар партияның организас-массалыг ажылының дуржулгазын доктаамал солчуп, районда мурнакчы коллективтер болур «Тыва даг-дүгү» комбинаттың, «Большевик» колхозтуң ажылчыны-биле танышкан. «Барлык» совхозта, «Большевик» колхозта парткомнар секретарьлары Ч. Б. Чылбак-оол С. Б. Очур олар боттарының ажылының дуржулгазын чугаалааны дыңнакчыларга ажыктыг, солун чүүлдү берген.

Дөрт кезек черге ажылдап турган теоретиктиг семинар кичээлдерниң деңнели бедээн. Ол арга В. И. Ленинниң «Совет эрге-чагырганың ээлчеглиг сорулгалары», «Куруне болгаш революция» деп ажылдарын өөренип эрткен. Дыңнакчылардан А. Б. Куулар, Х. С. Биче-оол, Е. И. Балганова, Ф. В. Данилушкина олар анаа эң идепкейлиг киришкен.

Эрткен өөредилге чылында В. И. Ленинниң «Коммунизмге уруглары «чөөннээр» аарыы» деп ажылынга эрттирген теоретиктиг конференцияга районнуң тозан ажыг партия активчилери киришкен. Анаа СЭКП райкомунуң секретарьлары В. М. Чернов, К. М. Ак-кыс, «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелинде партком секретары В. А. Бакулин, башкы Н. А. Макаренко оларның илеткелдерин дыңнаан. Конференцияга СЭКП Тыва обкомунуң секретары В. Н. Филипповтуң «Ажылга ленинчи стилдиң дугайы» деп лекциязы солун болган.

Удуртукчу кадрларның марксисчи-ленинчи белеткелиниң деңнели бедээн. Бистиң райондан партияның дээди школазында беш, совпартшколаларда үш, партияның бот-өөредилгелиг дээди школазында беш кижи өөренип турар. Оларның иштинден «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы Окаа Монгуш, ында парткомнуң инструктору Л. Фандюшин олар ажыл-биле өөредилгени холбаштырып, политиктиг билиин бедидер дээш кызымаккай чорууну көргүскен.

Чурттуң дээди болгаш ортумак өөредилге черлеринде он чеди коммунистер, удуртукчу ажылдакчылар бот-өөредилге-биле өөренип турар. Бо чылын партия райкомунуң үш ажылдакчызы, Советтерниң, ажыл-агыйларның удуртукчуларындан беш кижи Иркутск, Красноярск хоорайларда организастаан курстарга чораан.

Партияның район комитеди болгаш партия организациялары политиктиг билиглиг, организакчы арга-мергежилдиг коммунистерни удуртур ажылдарже дидим депшидип турар апарган. СЭКП райкомунуң партийжи организастыг ажылдар килдизиниң эргелекчизи С. К. Куужугетти, пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызы Н. А. Макаренкону, «Шекпээр» совхозта партком секретары К. С. Ооржакты, ВЛКСМ райкомунуң бирги секретары Г. С. Иргитти, Барлык көдээ Советиниң даргазы О. Куулары, өске-даа эштерни анаа хамаарыштырып болур.

Удуртур кадрларның марксисчи-ленинчи өөредилгезинде, белеткелинде четпестерни уттуп болбас ужурлуг бис. Чамдык партия организациялары В. И. Ленинниң ажылдарын бот-өөредилге-биле өөренип турарларже чогуур кичээнгей салбайн турар. Чылдагаан чокка кичээл үзер удуртукчулар эвээш эвес. Марксисчи-ленинчи теорияны, партияның экономиктиг политиказының чугула айтырыгларын өөренмейн олурар даргалар база бар. Ындыг эштерге райкүүскомнуң даргазының оралакчызы М. Г. Верещагин, райпо даргазы Г. Р. Елисеев, «Сельхозтехника» каттыжыышкынының эргелекчизи Н. К. Дворков, 741-ги көжүп чоруур механизастаттынган колоннаның начальниги Г. Галлахметов, мал согар пункт эргелекчизи К. Л. Моңгул-оол, орук тудуг чериниң начальниги Д. Ш. Шалдыг болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Үстүнде четпестерни чайладып, коммунистерниң, удуртукчу кадрларның марксисчи-ленинчи өөредилгезиниң аргаларын улам сайзыраңгайжыдар, кижи бүгүдезинден негелделиг болурунче партия организацияларының кичээнгейин угландырып турар бис. Ол айтырыгларны райком бюрозунга, партия организацияларының секретарьларының семинарларынга, партия хуралдарынга доктаамал чугаалажыры эргежок чугула.

Партияның политчырыдыышкын системазында чаа өөредилге чылы организастыг эгелээн. Районда он чеди эге политшкола, марксизм-ленинизмниң үндезиннерин өөренир тос школа, аныяк коммунистерниң беш, партия активиниң ийи школазы, теоретиктиг беш семинар ажылдап турар. Партия өөредилгезинде шупту 1100 кижи хаара туттунган.

СЭКП райкомунуң чанында партия активиниң школазын бо чылын партия, Советтер ажылдакчыларының школазы кылдыр каттыштырган. Аңаа районнуң удуртур ажылдакчылары өөренир, дыңнакчыларның саны өскен. Баштайгы кичээлдерге Коммунистиг болгаш ажылчын партияларның Москвага болган делегей Чөвүлел хуралының материалдарын, «Партия хуралы — эге организацияның дээди органы», «СЭКП-ниң XXIII съездизи Советтерниң ролюн бедидериниң дугайында», «Партия эге организацияларының иштики ажылдары» деп темаларны ханызы-биле өөренгеннер. Ол школаның чыл дургузунда өөренир программазын райкомнуң бюрозунга бадылаан. Школаның ажылын райкомнуң партийжи организастыг ажылдар килдизи удуртур.

Партия, совет ажылдакчыларының школазын «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелинде парткомнуң чанында база ажыткан. Ында дуржулгалыг пропагандистер ажылдап, кичээлдерни бедик деңнелдиг эрттирип турар.

Удуртукчу кадрларның марксисчи-ленинчи белеткели партия өөредилгезиниң системазында, СЭКП райкомунуң, парткомнарның ажылында сагыш салыр кол сорулгаларның бирээзи болуп келген болгаш болуп артар-даа ужурлуг. Ол айтырыгга кичээнгейни кошкатпас херек.

С. ОРУС-ООЛ,
СЭКП-ниң Барыын-Хемчик райкомунуң секретары.

Хову-Аксында амыдырал хандырылга комбинадының дааранычкызы Кара-кыс Оюннуң дараан хевиниң шевер, чаражын суурнуң чурттакчылары мактап, чугаалажып турар. Ылаңгыя чайгы платьелерге өңнүг угуулзаны кылып каары коңгуг-ла чараш. Дуржулгалыг мастер бүдүрүлге планын база үргүлчү ажыр күүседип турар.

ЧУРУКТА: К. Оюн.
С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

Хойлар кужурзураан

Бай-Тайга районнуң «Кара-Хөл» колхозунуң Оонача Бажында хойжу Хертек Сагаанның хойлары кежээликтей аалга кирип келген соонда, элээн каш хойлар хемниң дамырак кара суунуң кыдыында эриктиң кара довураанда үнмерлежип, хемирип эгеледилер.

Бир кезек хойлар менче маңнажып келгеш, мээң тонумну, холумну чылгап, дилениң туруп бердилер.

Хойлар чүнү дилениң турарының ужурун билбейн, оларны кээргеп көрүп турумда, хойжу мынча дидир:

— Дус чылгаваандан бээр үш—дөрт ай четкен хойлар болгай, кужурзурааны дендии, дус диленип турары ол-дур ийин.

— Колхоз дус әккеп бербейн турары ол бе? Чоп даргалардан негевес силер? — деп айтырдым.

— Чеже негээр боор. «Ам дораан дус келир» деп Ховалыг дарга аазап-ла турган. Түңнел чок. Адак сөөлүнде боду харын аал-ораны-биле өскээр көжүп чоруй барган болду. Элдеп болган чүве. Ам маңаа дус әккеп төптер болза, бо хойлар та канчап турар ыйнаан, өйлевес болза, хөлүн эрттириш, өлүп-даа болуру магат чок болдур эвеспе—диди.

Ол колхозта чүгле чаңгыс бо кодаңда хойлар кужурзурап турар эвес, бүгү малчыннарның хойлары дус чогундан бергедеп турарын хойжу чугаалады.

Малды дус-биле доктаамал хандырар чугула айтырыгны «Кара-Хөл» колхозтуң баштаар чери канчап уттупканы ол? Дус малдың организмин быжыктырар, кышкы үеде шыдамыккай болгаш дуктуң эки четчип үнеринге дузалаар болгай.

В. САГАН-ООЛ.

Амыдыралче орук изээн

Бистиң школавыс республикада хоочуннарның бирээзи. Мырыңай чоокта чаа ооң 40 харлаанын демдегледивис. Думбей тыва аратты чырыкче чедип үндүрүп келген орус акывыска. Октябрьның тиилелгелиг революциязынга өөрүп четтиргенививисти илередир сөстерни тывары белен эвес. Совет Эвилелинге каттышкаш, ооң бүгү хамаатылары-биле бир дөмей, өөренир эргени алган бис. Совет Конституцияның ачы-хавыязы олдур. Оон туржук хөй-хөй чаштарның өөредилге үезинде хандырылгазын куруне бодунга алган. Мындыг үе дугайында бистиң өгбелеривис сактып безин чедер турган бе!

Улуг орус чоннуң дузазының бир илерели Самагалдай школазының тудуундан-на көскү. Совет Эвилелинден келген үш тускай эртемниглерниң удуртулгазы-биле Тес-Хемниң араттары баштайгы школаны 1929 чылда тудуп доосkан. Шойдак, Бады, Бедик-Кара, Даваа дээн ышкаш школа тудукчуларының уруглары, оларның ажы-төлү бо школага эртем-билигни чедип ап, улам бедиди ужар чалгынны алган.

Баштайгы өөреникчилер ам улгадып, бажының кара дүгү кажарарып келген. Оларның бирээзи бо-дур: Яндак-оол Моңге, херегленкчилер ниитилелиниң хоочун ажылдакчызы, идепкейлиг хөй-ниитичи ада. А баштайгы башкыларның аттары элеп читпээн, оларның өөреникчилериниң угаанында берген билиглери-биле дөмей, шыгжаттынып артып калган: Даваа, Севил, Тава-Самбуу... Билдингир чогаалчы чораан Василий Лудуевич Эренчинни кым дыңнаваан ыл? Ол болза бистиң школаның баштайгы башкыларының бирээзи чораан. Остап Васильевич Горбунов — биске эң-не баштай орус дылды өөредип келген башкывыс. Кайгамчык чазык-чаагай эки кижи, салым-чаяанныг гитарист деп ооң өөреникчилери сактып чугаалап турар. Ол бистен ыдыктыг дайынче аъттанган.

Оларның аттары-биле кожа келир үениң коммунизм тургузукчуларын кижизидип турар бистиң коллектививистиң тергиининери Маланичеваны, Герасимованы, Намзалды, Оюнну болгаш өскелерни-даа адаары өөрүнчүг. Самагалдай школазын доосkаш, боттарын аныяк салгалдың кижизидилгезинге, өөредилгезинге бараан болдурган башкылар А. Чараш-оол, Ч. Куураңмай, Б. Душпун болгаш өскелер-даа бисте хүндүткелдиг. РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы Адыяа Бадыргыевна Маскыр база бо школага өөренип турган. Мурнунда доозукчуларның арасында кандыг профессияның кижилери чок дээр. Партия, комсомол, советтер ажылдакчылары Ф. Дажы, Ч. Шулуу-Маадыр, Б. Шыырап, Т. Ликтап, О. Орус-оол, С. Амырбит, геолог Я. Сарбаа, зоотехник К. Сырат, эмчилер А. Намчак, А. Туванчап дээш өскелер-даа бар. Эртемденнер Ю. Аранчын, А. Куваа, В. Копеол, министр С. Чакар, редактор К. Дипга, кинофикация начальниги К. Аракчаа олар база Самагалдай школазының өөреникчилери.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, юбилейин демдеглээн школа кадрларның ёзулуг даргазы болу берген. Бо хүннерде бистиң школада 482 өөреникчи бар, 34 башкы оларны өөредип турар. Класстар, пионержи отрядтар, комсомол бөлүктерниң арасында ленинчи юбилейге тураскааткан социалистиг чарыш калбарган. Амдыызында дээре түңнелдерни 9 «а» (класс удуртукчузу Седен-оол Оюн), 5 «в» (Энзинмаа Намзал), 7 «а» (Долгар Сарыглар) класстар чедип алгэн. Эрткен улдуңда тергиин эки өөренген 11, эки өөредилгелиг 57 өөреникчиниң арасындан хөй-ниитичи, чурумнуу-биле Нина Уваннай, Света Курзуу, Саша Самусев, Ира Иванова, Олег Ондар болгаш өскелер-даа ылгалып турар. Леонид Суздальцевтиң удурткаиы физика болгаш химия кабинеттери эки ажылдыг. Школада чурт-шинчилелиниң музейи бар, ооң баазазында бөлгүм ажылдап турар.

Бистиң школавыстың 40 чыл оюн пролетариаттың өлүм чок баштыңчызы улуг Ленинниң алдарлыг юбилейи-биле капсырлашкан. Бистиң өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарывыста четпестерни эвээжедири — улуг байырлалга төлептиг белек болур ужурлуг.

Н. ТАРААЧЫ,
Самагалдай школазының директору.

Баштыңчы дугайында

Делегей пролетариадының баштыңчызы Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурун байырлап, демдеглээринге ам бүгү улус белеткенип турар үеде чоң ооң дугайында бүгү чогаалдарны сонуургап номчуп турар. Сибирь чогаалчызы Коптеловтуң «Улуг эгелээшкин» болгаш «Чалбыыш хып үнер» романнарын номчукчулар база аажок сонуургап турар. Романнарда В. И. Ленинниң Сибирьге шөлүлге эрттирип турган үезин көргүскен.

Ленин дугайында роман бижиир дээш, хөй чыл дургузунда харысалгалыг ажыл кылырынга Коптелов 1948 чылда-ла белеткенип эгелээн. Красноярскиге, Енисейскиге, Минусинскиге, Шушенскоеге, Москвага, Ленинградка баргаш, музейлер материалдары-биле, Ленинни көргеннерниң сактыышкыннары, архивтер-биле танышкан; Ильичиниң чурттап турган ийикпе доктааган бажыңнарын көрген. Баштыңчының эштери болгаш ооң-биле ужуражыышкыннарның херечилери — Г. М. Кржижановский, О. Б. Лепешинская-биле ужурашкан; ооң төрелдери П. А. Красиковту, Л. Н. Скорняковту, Г. И. Окуловану көрген. Оларның чамдыктары-биле чогаалчы чагаалажып тургаш, херегеттинген чүүлдерни тодаргайлап алган. Красноярскиде чурт шинчилекчизи Е. И. Владимировка Коптелов он-он чагаа бижээн.

Коптелов роман бижип тургаш, Сибирь шөлүлгезинге Ильичиниң амыдыралының болгаш ажыл-чорудулгазының дугайында шинчилел ажылдарының номнарын номчаан.

Ол романнарны тургузарынга чээрби ажыг чыл эрткен. Чогаалчының номнарын номчукчулар бедии-биле үнелээн.

А. ПРОХОРОВ.

КИРОВ САЛБЫРЫНДА

«Сүт-Хөл» совхозтуң Киров салбырының ажыл-ишчилери В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл оюн төлептиг уткуп, малды менди кыш ажырар дээш районнуң өске совхозтарының ажыл-ишчилери-биле бир демей күженишкинниг ажылдап турарлар. Салбырның ажыл-ишчилери мал чеми белеткээринге идепкейлиг ажылдап, планын ажыр күүсеткен. Бо чылын 1242 тонна сигенни, 318 тонна зелёнканы, 353 тонна саванны, 2037 тонна силосту белеткээн.

Салбырның хою 22, өшкүзү 18, бода малы 23 кодаңда кыштап турар. 450 ажыг чылгы Ишкин, Хүүректиглер баштарының чүм одарларында четкен.

Кышка белеткелди Өлеңниң хойжу бригадазы (бригадири Быстан-оол Доңгак) эки организастыг чорутkан. Бригаданың 8 кыштааның септелгезин эки шынарлыг кылгаш, бир чаа кыштагны ажыглалга кииргең, чаш хураганга чылыг кажаалар белен. Малчыннар четчир санныг бажыңнарлыг, оларны малгаштап, чугайлап, септээн.

Салбырның ажыл-ишчилери шак-үени халас эрттирбейн, кышка белеткелди апрельден эгелеп чорудуп тургаш 5 чаа кыштагны немей кылгаш, эрги кыштагларда 3 чаа кажааны тудуп, малчыннар чурттаар 4 чаа бажыңны тутkан. Эрги бажыңнарның септелгезин кылгылаан. Кодан бүрүзүнде өдек четчири-биле бөлдүнген.

Салбыр кышка ниитизи-биле эки организастыг кирген-даа болза, чедир кылдынмаан чүүлдерниң ам-даа барын салбырның коммунистериниң хуралынга кежигүннер илередип, чидии-биле шүгүмчүлээн. Салбырда ферманың арыг-шевер, культуразы куду, аар-саар үүрмек септелгелер ам-даа чедир кылдынмаан. Тарып боодазылганы четпес организастаан. Малчыннарга зооветеринария өөредилгезин амга чедир организастап, тургуспаан. Кызыл-Тайгада хойжу бригаданың (бригадири Дажы Ондар) 2 кыштаанда чылыг кажаалар амга чедир кылдынмаан, ам чаа-ла ыяжын дужуруп эгелеп турары дыка четпес.

Мал оолдаашкыны ам удавас эгелээр болгай, ынчангаш амдан эгелеп аңаа белеткенири чугула айтырыг. Кежан хой төрүп эгелээрге кайы хойжуга кымны сакманщиктедирил деп девидеп турбайн, амдыгааштан оларны четчелээри, мал чемин чөп ажыглап, ооң чарыгдалынга контрольду күштелдирери чугула. Кыш малчынга харысалгалыг үе. Чаңгыс-даа баш мал хоратпас дээш бүгү күштү ажыглап, кызымак ажылдаары малчынның хүлээлгези болур.

Д. ОНДАР
Чөөн-Хемчик район.

Ажыл-иш болгаш чарыш

«ТООРА-ХЕМ» совхозта ажылчын комитеди, салбырларда профэвилел комитеттери, бөлүктери хөй-ниитичи-биле кады ажылчыннарны, албан-хаакчыларны бүдүрүлгени эргелеп башкарарынга кииришкиринге, оларның күш-ажылчы идепкейин көдүреринге эвээш эвес ажылдарны кылып чоруткан. Ленинчи юбилейни төлептиг уткуур талазы-биле социалистиг чарышты салбырлар, фермалар болгаш бригадалар, тус-тус кижилер аразында калбарган.

Ооң түңнелинде совхоз 11 айларның планныг хүлээлгелерин, эъттен өскезин күүсеткен. Чурттаалга бажыңнарын, мал кажааларын план ёзугаар тудуп доосkан. Хөй, чылгы, инек малдарның баш санын планда көрдүнгенинден хөй кылдыр өстүрген. Бир инекке онаашты сүт саап алыры пландан ашкан. Мурнакчы коллективтерниң, малчыннарның саны көвүдеп турар. Май 1 салбырда төп сүт-бараан фермазы төрүүр чүс инекке онаашты 98 бызааны камгалап ап, бир инекке онаашты 1376 литр сүттү саап алган.

Совхозтуң мурнакчы малчыннары Бараан Даш-Урут, Ак Үрүңей, Бараан Хуваасkа, Кол Ажыма, Кол Лопсан-Доржу, Чооду Хүрбештей, Бараан Лузужук, Кол Чамый, Кол Севек, Бараан Хуваанова, Ак Күнзенмаа, Күзенек Дарыймаа, Елизавета Кендел, Бараан Куку олар алган социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседип, шолбаннарның одуруунда кирип турар.

Ооң-биле чергелештир социалистиг чарышты организастап турарында улуг четпестер барын миннир апаар. Чайгы үеде мал чеми белеткээр талазы-биле чарышты бригадалар аразынга организастаан турган. Эштер С. Маңгыр, Д. Эрестол, Ф. Байыр-Белек, К. Шаңнаамай удурткан сигенчи бригадалар планын күүсетсе-даа, сиген, силос белеткээр ниити план күүсеттинмээн. Сараттаан сигенчилерниң кажаазын кылбаанындан азы багай кылганындан малдар төтчеглеп чип эгелей берген. Эш Дамбат-оол сиген кажааларын дендии багай кылганындан 8 тонна хире сигенни мал чип каапкан. Бар мал чемнерин кайы-хамаан чок төтчеглээрин болдурбас дээш ферма эргелекчилери, тускай эртемниглер амдан эгелээш хемчеглерни ап, ону норма ёзугаар чарыгдаарын чедип алыр херек.

Машина-техниканы ажыглап турарында четпестер хөй. Ам бо хүннерде кывар-чаар чүүлдер эвээжээн. Кышкы машина оруу ажыттынгыжеге чедир ону камнап чарыгдаар апаар. Чамдык механизаторлар арагалап, күш-ажылдың сагылга-чурумун үреп турда, салбыр эргелекчизи Оюн Кара-оол, механик Дугур Седевей, профгрупорг Серевей Ой-оол шиитпирлиг хемчеглер албайн турар. Салбырларда профэвилел комитеттери, бөлүктери күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле дээштиг ажылдарны чорутпайн турар. Ажыл шагы үзер, арага-дарылаар кижилер-биле профэвилел организациялары шиитпирлиг демиселди чорудар ужурлуг.

Мал ажылы совхозтуң экономиказында улуг черни ээлеп турар. Ынчангаш ында ажылдап турар кижилер сууржуп чурттап, культурлуг дыштанып турарын чедип алыр талазы-биле хемчеглерни чоокку үеде боттандырар. Иви фермазында малчыннарның дугайында онза сагыш салыр болгаш оларның ээлчеглиг ажылын, культурлуг амыдыралын экижидер хемчеглерни өөренип көргеш, боттандырары чугула.

В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болур юбилейинге алдар болдурган социалистиг чарышка алган хүлээлгелерниң канчаар күүсеттинип турарын үргүлчү хынап, ону тус-тус кижилерге чедир чорударын совхозта профэвилел комитеттери, бөлүктери холга алыр ужурлуг.

С. САМИЯ,
совхозта ажылчын комитединиң даргазы.

ДЕПУТАТ СОҢГУКЧУЛАРЫНДА

СЭКП Улуг-Хем райкомунуң бирги секретары, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады С. К. Буянды Чаа-Хөл суурнуң соңгукчулары-биле ужурашкан.

Депутат соңгукчуларның чагыгларының күүсеттинип турарының болгаш моон соңгаар ишчилерниң мурнунда кандыг сорулгалар салдынганын чугаалап, ленинчи юбилейни ажыл-агый, культура тургузуушкунунга чедиишкинниг уткууру-биле бүгү күштү салырын айыткан.

Д. СЕДЕН-ООЛ.

КОЛХОЗЧУЛАР —

Илеткелчилерге болгаш политинформаторларга

ДЕЛЕГЕЙНИҢ бирги дайынының мурнуу чарыында Россияның көдээ черлеринге чурттуң чонунуң 82 хуузу чурттап турган. Бир эвес оон помещиктерни, кулактарны, садыгжыларны, ламаларны болгаш хөй эвес санныг көдээ интеллигенцияны казып кааптар болза, ынчан күш-ажылчы тараачыннар 100 миллион хире кижи — чүс безен миллион чоннуг Россияның үштүң ийи кезии боор турган-дыр.

Октябрь революциязының соонда чартык чүс чыл эрте бергенде көдээниң чурттакчыларының бот-деңзизи барык ийи катап эвээжээн — ам чоннуң 45 хуузу көдээ черлерде чурттап турар. Ынчаарга ол чурттакчыларның чүгле чартык кезии — тараачыннар, колхозчулар. Көдээде ам он-он миллион көдээ ажыл-агый ажылчыннары, көдээ интеллигенция бар. Чүгле 50 миллион хире кижи — тараачыннар, оларның өг-бүлелериниң кежигүннери. Бир эвес көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинде ажылдап турар колхозчулар дугайын аң көөр болза, олар 18 миллион хире боор турар-дыр.

Шынап-ла, сан талазы-биле тараачыннар чуртта дыка кызырылган, чоннуң өске социал бөлүктери — ажылчын аңгыга болгаш интеллигенцияга деңнештир алырга база-ла дыка эвээш. Ынчанмыже бо болза тараачыннарның социал-экономиктиг ролю, совет ниитилелде оларның ужур-дузазы бичелеп калган дээни черле ол эвес-тир.

Чиг-эътке болгаш аъш-чем продуктуларынга чурттуң улам-на өзүп турар хереглелдерин хандырарының эң чугула хүлээлгезин колхозчу тараачыннарның аңгызы күүседип келген болгаш ам-даа ур үе иштинде күүседир апаар. Совхозтар ажылдакчылары-биле кады колхозчулар революция мурнундагы үеге деңнээрге көдээ ажыл-агыйның ниити продукциязын барык үш катап көвүдеткен, ынчаарга улус ажыл-агыйының бо адырында ажылдап турар ажылдакчыларның бот-деңзизи ийи катаптан ажыр кызырылган болгай. Совхозтар дүрген хөгжүп турзажок, колхозтар ам безин чурттуң тарылга шөлдериниң чартык кезиин ажылдап болбаазырадып, эъттиң, сүттүң, дуктуң кол нуруузун берип турар.

Колхозчу тараачыннар — мырыңай чаа аңгы. Кижи төрелгетен төөгүзү ындыг аңгыны көрүп көрбээн — ол дээрге ажыл-агыйны күчүлүг техниканың дузазы-биле, эртемниг үндезинге коллективтиг чорудуп турар, мөлчүлге деп чүвени билбес хостуг чер ажылдыгларның чаңгыс аай, социал талазы-биле чаңгыс бүдүштүг аңгызы-дыр.

Социализм мурнунуп өске-даа күрүнелеринде ышкаш, хаанныг Россияга тараачыннар бот-боттарындан дыка ылгалдыг социал бөлүктер кылдыр чарылган турган. Россияга революция мурнундагы тараачыннарның кол массазы мөлчүткен бөлүк — ядыылар болгаш хөлечиктер — бүгү тараачыннарның 65 хуузу боор турган. Мөлчүкчү кожайлар — кулактар тараачыннарның 15 хуузу, оон артканы — байып, шыдал кирерин күзеп, ынчанмыже ядыыларның аразынче болганчок-ла кирип турган ортумактар — 20 хуузу боор турган. Россияның тараачыннарының кол нуруузу чөгенчиг бичии дилиндек черлиг, чер сайзырадыр бүдүүлүк чепсектерлиг ядыылар боор турган. Чүс миллион тараачыннар чүгле 215 миллион гектар черлиг (ооң иштинде 80 ажыг миллион гектар — кулактарның турган). Тараачыннар черни 7,8 миллион хайнак андазын, 6,4 миллион ыяш болгаш демир андазын, 17,7 миллион ыяш илиир-биле ажылдап кылып турган.

Революция 150 ажыг миллион гектар черни помещиктерден, хаанның ызыгуурттаннарындан, хүрээхииттен хураагаш, тараачыннарга берген. Революция соонда көдээге ортумак тараачыннар дораан-на кол черни ээлей берген — оларның бот-деңзизи 60 хуу чедир көдүрүлген. Ядыыларның бот-деңзизи 35 хуу, кулактарның — 4—5 хуу чедир кудулаан. Ынчалза-даа үүрмек ажыл-агыйлар — тараачын өрегелерниң саны аажок өскен — революция мурнунда 16 миллион турганындан 1928—1929 чылдарда 25 миллион четкен — олар ажыл-агыйның кол хевири боор артпышаан турган. Ындыг тараачыннар ядыы-түреңги чоруктан уштунуп үнер аргажок турган. Оон үнер арга, «кооператив планынга» В. И. Ленинниң айыткаңы ышкаш, каттыжыышкында, коллективизацияда боор турган.

Социалистиг хоорай көдээни күчүлүг техника-биле хандырып шыдаар апарганда ажыл-агыйны чорударының коллективтиг аргазы Совет Эвилелинге чоорту хевирлеттинген чаа тараачын чоннуң тургустунарының баштайгы белеткели ол болган.

Ол дээрге ядыылар болгаш байлар деп чүве чок, кижи бүрүзү ажылдааныының шаа-биле төлевир алыр ындыг чаа тараачын чон-дур. Ол дээрге амгы үениң техниказын болгаш көдээ ажыл-агый эртемнериниң чедиишкиннерин ажыглап тургаш, карак четпес делгем шөлдерге ажыл-агый чорудуп өөрени берген тараачыннар-дыр. Ам 36 муң коллективтиг ажыл-агыйларда каттышкан 15 миллион тараачын өрегелер бар. 13 муң совхозтар-биле кады олар көдээ ажыл-агый культураларын 206 миллион ажыг гектар шөлдүг черде өстүрүп сайзырадып турарлар.

Эрги орус көдээге кара чаңгыс «механизатор» болза дарган кижи боор турган. Ам колхозчуларның он ажыг хуузу механизаторлар. Колхозтарда оларның саны совхозтарнынындан 2 миллион ажыг кижи хөй боор турар. Совхозтарны-биле кады олар 3,8 миллион тракторларны (15 аът күжүнге шилчидерге), 580 муң ажыг тараа ажаар комбайннарны, миллион ажыг чүък автомобильдерин чурттуң ховуларында башкарып, ажылдадып турарлар.

Колхозчу тараачыннар — эртем-билиглиг ажыл-ишчилерниң аңгызы. Бир эвес революция мурнундагы көдээге чоннуң 76 хуузу бижик билбес болгаш тараачыннарның чүгле 15 муң уруг-дарыы ортумак школага өөренип турган болза, ам совет көдээде бижик билбес кижи чок. Көдээниң миллион-миллион ажы-төлү ортумак школаларда өөренип турар, колхозчуларның муң кижи санынга онаашты 333 кижи доосkан азы дооспаан ортумак эр-

Делегей бо хүннерде

Кичээнгейниң төвүнде

● БЕРЛИН. (СЭТА). Социалистиг чурттарның партия болгаш күрүне удуртукчуларының Москвага ужуражыышкыны ГДР-ниң хөй-ниитизиниң кичээнгейиниң төвүнде турар. Солуннар ужуражыышкынның бүгү делегейге калбаа-биле болдурган эки түңнелдерин демдеглеп турар.

«Нойес дойчланд» солун ужуражыышкынны тайбың болгаш айыыл чок чоруун дээш үлимиселге чаа базым деп демдеглээн. Делегей эргезинге үндезилээш ГДР-биле деңэргелиг харылзааларны бүгү күрүнелерниң тургузарының эргежок чугулазының дугайында ужуражыышкын киржикчилериниң медеглелинге делегейниң калбак бөлүктери байыр медирип турар дээрзинче кичээнгейни солун салган.

«Берлинер цайтунг» солун ужуражыышкынны Европага айыыл чок чорукту быжыглаарынга чаа аргаларны ажыдып турар бүгү-ниити тайбыңны хандырарының херээнге чугула салыышкын болур деп демдеглээн.

* * *

● БЕЛГРАД. (СЭТА). Социалистиг чурттарның партия болгаш күрүне удуртукчуларының Москвага болган ужуражыышкыны югослав парлалганың база бир кол темазы болган.

«Москвага ужуражыышкын» деп тайылбырынга «Политика» солуннун демдеглээни болза, ужуражыышкынның киржикчилери Европага айыыл чок чоруктуң дугайында болдунгу дег чугаалажыышкыннарга үндезин бооп болур, ылавылаарга, Европаның чурттары боттарының аразында харылзааларны тургузарының үндезини болур принциптерни чарлаан.

Ужуражыышкынга киришкен социалистиг чурттарның удуртукчулары тайбың догуннаашкынны саналдаан дээрзин тайылбырлакчы демдеглээн.

* * *

● БУХАРЕСТ. (СЭТА). Румынияның хөй-ниитизи социалистиг чурттарның партия болгаш күрүне удуртукчуларының ужуражыышкынының түңнелдерин боттуг сонуургал-биле хүлээп алган деп, «Скынтейя» солун бижээн.

Европаның айыыл чок чоруунуң айтырыгларын чугаалашпышаан, ужуражыышкынның киржикчилери социалистиг чурттар бистиң диптиң чаагай кожа-хелбээ харылзааларны хөгжүдериниң оруунга ам-даа шаптыктап турар моондактарны чайладыр, янзы-бүрү ниитилел тургузуглуг күрүнелерниң аразынга харылзааларга тайбың догуннаашкынның принциптери быжыы-биле боттанган турзун дээш шудургу демисежиринге шиитпирлиин илергейлээн деп, солун бижээн.

Ужуражыышкынның киржикчилериниң вьетнам айтырыының талазы-биле медеглелинге хамаарыштыр «Скынтейя» солуннуң бижээни: Бо медеглелге Вьетнамда америк империалистиг бөлүктерниң агрессчи политиказын, вьетнам чонга удур Сонгмиге үүлгеткен кадыг-дошкун араатанзыг дерзии үүлгедиглерни база катап буруу шаап, дайын доозулбаан шаанда вьетнам улустуң маадырлыг демиселинге бүгү талалыг дузаламчыны моон соңгаар-даа көргүзеринге социалистиг чурттарның шиитпирлиин бадытказын.

Социалистиг Румыния тайбыңның болгаш делегейниң айыыл чок чоруунуң айтырыгларын калбаа-биле чугаалажып көөр дээш туржуп турар деп, «Скынтейя» солун бижээн. Социалистиг өске-даа чурттар-биле, бүгү делегейниң антиимпериалистиг депшилгелиг өске-даа күштери-биле Румыния кижи төрелгетенниң депшилгезиниң эчис улуг сорулгаларын чедип алыр дээш, улустар аразынга тайбың үре-түңнелдиг кады ажылдажылга дээш могаг чокка демисежиринге бодунуң шиитпирлиин база катап бадыткап тур.

* * *

● БАРЫЫН БЕРЛИН. (СЭТА). Барыын Берлинчиң «Ди Вархайт» солунунуң редакция чүүлүнге демдеглээни болза: «Дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынче болгаш Европаның айыыл чок чоруун быжыглаарынче социалистиг күрүнелерниң угландырган тайбың боттуг политиказын Москвага ужуражыышкын эң шиитпирлии-биле бадыткаан. Европага тайбыңны быжыглаарының эрге-ажыктарынга бараан болган ажыктыг политиканы кым чорудуп турарын ол база катап көргүскен... Европага айыыл чок чорукту быжыглаарының эрге-ажыктарынга далаштыг боттандырар ужурлуг амыдыралчы чугула сорулгаларны шиитпирлээринче бистиң диптиң улустарын ол угландырган».

ВЬЕТНАМ ЧЕРДЕ АРААТАНЗЫГ ҮҮЛГЕДИИШКИННЕРНИ СОКСАДЫР

БЕРЛИН. Мурнуу Вьетнамда америк интервентилерниң араатанзыг үүлгедиишкиннеринге, АКШ-тың Вьетнамда агрессиязынга удурланыышкын шимчээшкининге Герман Демократтыг Республиканың чонунуң бүгү бөлүктери киржип турар. Вьетнам-биле эп-сеткил каттыштырылгазының айы эгелээн соонда эрткен неделяның дургузунда республикага муң-муң митингилер болгаш хуралдар эрткен. Аңаа ажылчы чоннар америк дайынзырактарның кемниг үүлгедиишкиннеринге килеңнээшкинин илергейлээн. Удурланыышкынның чагаалары, телеграммалары болгаш резолюциялары Азияның болгаш Африканың улустары-биле ГДР-ниң эп-сеткил каттыштырылга комитединге үргүлчү кээп турар. Чүгле сөөлгү неделяда безин Вьетнамга дузаламчы фондузунга 1 миллион ажыг марканы чыгган, а чыл эгезинден бээр ол фондуга 44 миллион марканы киирген.

ПХЕНЬЯН. КУДР-нуң найысылалының хөй-ниитизиниң ийи муң ажыг төлээлекчизи Мурнуу Вьетнамда америк дайынзыракатарының араатанзыг үүлгедиишкиннеринге удурланыышкын митингизинге киришкен. Мурнуу Вьетнамның Сонгми кодээ суурунуң тайбың чурттакчыларынга удур араатанзыг кара туразында аажылаашкын болза кижи төрелгетенге удур аар кемниг үүлгедиг болур. Ол кемниг үүлгедиишкиннерни корей улус шиитпирлиг буруу шаап турар деп, мурнуу-вьетнам улустуң демиселин деткиир талазы-биле корей комитеттиң даргазы Кан Рян Ук медеглээн.

УЛАН-БАТОР. Моол-вьетнам найыралдың митингизи Улан-Баторга болган. Ооң киржикчилери Мурнуу Вьетнамда америк агрессияны килеңнээшкин-биле буруу шапкан болгаш АКШ-тың база ооң чалчаларының шериглерин Мурнуу-Вьетнамдан доп-дораан чугаа чокка үндүрерин шиитпирлиг негээн. Американың Каттышкан Штаттары вьетнам черде бодунуң ханныг кемниг үүлгедиишкиннери дээш харысалганы хүлээр ужурлуг деп, митингиниң киржикчилери медеглээн.

ТОКИО. «Асахи» солун редакция чүүлүн парлаан. Мурнуу Вьетнамның Сонгми общиназының тайбың чурттакчыларынга удур америк шериглерниң араатанзыг аажылалдарының дугайында дыңнадыглар кижилерни ханы бодандырып келир-дир деп, ол чүүлде бижээн. Тайбың хоорайларны, кодээ суурларны болгаш чурттакчылыг черлерни узуткап чок кылганын Нюрнберг суд чорудулгазынга делегей хөгжүлдезиниң эрге-ажыын барымдаалааш, буруу шапкан болгай деп, солун бижээн. Ындыг болза-даа каш чылдарның дургузунда хоорайларны, кодээ суурларны болгаш чурттакчылыг черлерни ынчаар узуткап чок кылырын уламчылап турар-дыр. Ам Вьетнамда шеригниң кемниг херектерин үүлгедип турар кижилерге шыңгыы кеземчени онаар ужурлуг дээрзин «Асахи» солун демдеглээн.

(СЭТА).

ЭЖЕЛЕКЧИЛЕРНИҢ КЕМНИГ ҮҮЛГЕДИГЛЕРИ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). АКШ-тың шериинге албан эрттирип чораан бир солдаттың «Дейли уорлд» солунга медеглээни болза, өлүрүп кырар, эттеп, эриидээр чорук Мурнуу Вьетнамда америк шериглерниң хүн бүрүде практиказы болуп турар. Вьетнам черге чоруп турган үезинде ол солдат 200 хире вьетнамчыларны эттеп, эриидээринге болгаш өлүреринге бодунуң шуут киришкенин миннинген.

Туттурган шериглерни эттеп, эриидээр, өлүрер чорук мырыңай чаңчыл болган деп, ол солдат чугаалаан.

Мурнуу Вьетнамның тайбың чурттакчыларын база туттурган шериглер кылдыр санаар, ынчангаш оларны «байысаалгаже» чорудуп бээр. Ол солдаттың сөзү-биле алырга, ындыг кижилер дириг үнмес, оларны өлүрүп каар.

АКШ-тың дайынзырактарының Вьетнамда кемниг үүлгедиишкиннери америк хөй-ниитиниң кичээнгейиниң төвүнде мурнуку хевээр артпышаан. АКШ-тың оралакчы президентизи чораан Г. Хэмфри Сонгми общинага америк солдаттарның тайбың мурнуу-вьетнам чурттакчыларны араатанзыг ёзу-биле өлүргенин истеп, ыңаар талазы-биле тускай комиссияны томуйлаар деп, АКШ-тың президентизи Никсонну кыйгырган. Америк солдаттарның кемниг үүлгедии «америк ниитилелдиң бүгү моральдыг тургузуун сезиктиг байдалга тургузуп турар-дыр» деп, Хэмфри айыткан.

Ынчаарга АКШ-тың чагырыкчы бөлүктери Мурнуу Вьетнамда араатанзыг үүлгедиишкиннерин шыныдар дээш янзы-бүрү мүжениишкиннерин салып турар.

НАЙЫРАЛДЫҢ АЯН-ЧОРУУ

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Мурнуу Вьетнамның хостаарының Национал фронтузунуң болгаш Мурнуу Вьетнам Республиканың Революстуг түр чазааның төлээлериниң Моол Арат Республикага найыралчы аян-чоруу доозулган.

Кады кылган дыңнадыгда демдеглээни болза, чүректиң ханызындан болгаш акы-дуңма найыралдың байдалынга эрткен чугаалажыышкыннар үезинде Моол Арат Республика биле Мурнуу Вьетнам Республиканың аразында найыралчы харылзааларны хөгжүдериниң айтырыгларының талазы-биле санал-оналдарын солушкан.

Төлээлер ийи чурттуң чазактарының болгаш улустарының аразында найыралчы харылзааларның тургустунганын күзел ханыышкыны-биле демдеглеп, моол болгаш вьетнам улустарның эрге-ажыктарынга, тайбыңның болгаш бүгү улустарның айыыл чок чоруу дээш ол харылзааларны моон соңгаар-даа хөгжүдеринге чүректиң ханызындан күзелдиин илергейлээн.

Моол улус болгаш ооң чазаа америк шериглерни ооң чалчаларының шериглерин Мурнуу Вьетнамдан чугаа чокка доп-дораан үндүрерин, сайгон чалча ёзу-чурумну чайладырын, бодунуң салым-чолун даштыкының холгаарлаашкыны чокка шиитпирлээр арганы вьетнам улуска чыпсырын АКШ-тан шиитпирлиг негеп тур деп дыңнадыгда чугаалаан.

ПАРТИЗАННАРНЫҢ ДАЙЫНЧЫ ЧОРУДУЛГАЛАРЫ

АММАН. (СЭТА). Чоокта чаа «Аль-Асифа» партизан отрядтары Иордан хемниң шынаазының соңгу талазынга чедиишкинниг дайынчы хемчеглерни каш удаа боттандырган деп, Палестина каттышкан командылалдың төлээлекчизи дыңнаткан. Партизаннар Зур Абдалла районда израиль шериглерниң мурнуку туруштарын миномёттар, адыгжы болгаш өске-даа чепсек-биле боолап, элээн каш танкыларны узуткаан. Ум-Тута районга партизаннар израиль инженер шериглерниң кезээнче халдаан. Эжелекчилер улуг когаралга таварышкан. «Аль-Асифа» отрядтары Кхан-Юн секторда демир-орук көвүрүүн, а ол ышкаш Синай чартык ортулукта аль Балях биле Кхан-Юн аразында демир-орукту буза девискен дээрзин база дыңнаткан.

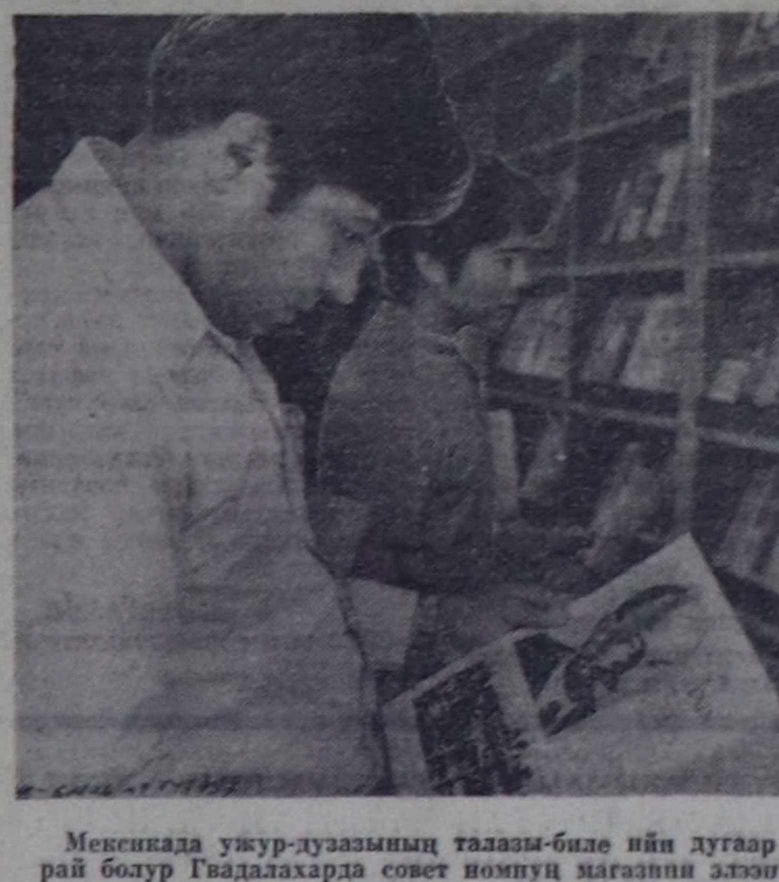

Мексикада ужур-дузазының талазы-биле ийи дугаар хоорай болур Гвадалахарда совет номнуң магазини элээн каш чыл ажылдап турар, ону Мексика биле ССРЭ-ниң аразында найырал болгаш культурлуг харылзаалар институдунуң ук хоорайда салбыры ажыткан.

Совет Эвилелинде уран чүүл, техника дугайында янзы-бүрү номнар, уран-чечен литератураның испан дылче очулдуртунган чогаалдары келген кижилерге көскү ажык черлерде делгеттинген. В. И. Ленин дугайында номнарны чон онза сонуургап турар.

ЧУРУКТА: В. И. Ленин дугайында чогаалдар делгелгези. С. СЫЧЕВТУҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

Дээрбечи үүлгедиг

ПАРИЖ. (СЭТА). Акаба мугулдурга (Кызыл далай) израиль таңныыл катер «Танкап мару» дээр япон садыг суднозун боолаан, ук судно япон бараанныарны чүдүрүп алгаш Иорданияже бар чораан деп, Франс Пресс агентилелдиң корреспондентизи Аммандан дыңнаткан.

Иорданияның Акаба портунга болган парлалга конференциязынга япон судноның капитаны Киниси Окоматонуң медеглээни болза, израиль таңныыл катерлер судноның чанынга каш удаа чоокшулап кээп, эртип турган үезинде судно кайы чуртуу дээрзин билген. Ындыг турда-ла бир катер сагындырыг чокка судноны боолаан. Израиль таңныыл катерлерниң үүлгедиин араатанзыг агрессия-дыр» деп капитан демдеглээн.

Бүгү-эвилелдиң комсомолчу шалыпчы тудуу — «Найырал» дээр нефть дамчыдылга тудуунуң ийиги ээлчээ Карпат-тарже, совет-чехословак кызыгаарже улам ыңайладыр шөйлүп чоруйкан. Тудугжуларның коллективи В. И. Лениниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл оюнга төлептиг ужуражыр дээш чарыштыышаан, тудуг-эптелге ажылдарын хуусаа бетинде — декабрьда доозарын хүлээнген.

Нефть дамчыдылгазының ийиги ээлчээниң участоктарын ажыглалга кииририптерге совет нефтини социалистиг чурттарже бээри дыка көвүдээр.

ЧУРУКТА: «Найырал» нефть дамчыдылгазының ийиги ээлчээниң тудуунда.

Ю. ШАПОВАЛДЫҢ фотозу (СЭТА-ның фотохрониказа).

Улусчу контроль чоруп тур

НИИТИНИҢ ӨНЧҮЗҮН ТӨТЧЕГЛЕП БОЛБАС

Ноябрь 1-де медээ ёзугаар алырга, Тес-Хем район хой, өшкү, теве талазы-биле өзүлде планын күүсетсе-даа, бода, чылгы мал бажының өзүлдези көрдүнген планга четпейн барган. Бир эвес «Ак-Эрик» колхоз төрүүр инек өстүрериниң, а «Чодураа» колхоз хой, өшкүден аңгыда өске чүзүн мал бажы өстүрериниң планын күүседип шыдаваан болза, «Тес-Хем» совхоз мырыңай чаңгыс-даа чүзүн талазы-биле күүседип чадаан. Төрүүр инекке болгаш хойга онаашкыр алыр болза, районда байдал 87 болгаш 92 хуу болуп турар ийикпе, азы планнаанынга 252 баш төрүүр инек, 2476 хой четпес. Районнуң ажыл-агыйларының удуртукчуларын, тускай эртемниглерин келдирткен улусчу контроль комитединиң хуралынга кодээ ажыл-агый эргелелиниң кол зоотехниги Б. Сайды бо саннарны дыңнаткан. Моон чылдагааны янзы-бүрү бүдүрүлгеден дашкаар чарыгдалдарның эмин эрттир ковудээнинде, малчыннарның харысаалга чогундан малдың баш санының тотчеглеттинип турарында, назыны четкен апыяк кыс малды төрүүр мал коданынче чогуур үезинде шилчитпейн турарында болур.

Ажыл-агыйларның удуртукчуларының, тускай эртемниглерниң төрүүр мал бажы өстүрер талазы-биле хемчеглерни суларатканы илдең. Эң ылаңгыя «Чодураа» колхозта база «Тес-Хем» совхозта бо чылдың он айларында төрүүр инектерниң болгаш хойларның саны дыка эвээжээн. «Чодураа» колхозта чылдың эгезинде турган 490 баш төрүүр инектерниң 114-тү чарыгдаттынган. Маңаа күрүнеге саткан 102 инектен аңгыда, соккаш, складка дужааган 5, өлген 4 инек база хамааржыр. Төрүүр хой 7222 баш турган болза, ам 6497 баш арткан, азы планнаанынга 759 баш четпес. Чүс ажыг кыс хойнуң аарыгдан өлгени база ажыл-агыйның иштики хереглелинге 171-ни чарыгдааны, колхоз кежигүнү эвес кижилерге 30-ну сатканы бо байдалга улуг «деткимче» чедирген. Мал чидирер, төтчеглээр чоруктун кедергей хойу дүвүренчиг байдалда. Чижек кылдыр С. Аралдиниң 93 хураганны, В. Самданның 36 инекти, Д. Нурзеттиң 43 инекти, С. Самбунуң 48 хойну чидиргенин, Х. Балдыржааның 59 хойну бөрүге чидирткенин айтырга-ла четчир. Ындыг кижилерден колхозтуң малын эгиттирип алыр хемчеглер алдынмайн турар.

Совхозтуң чарыгдалдары база хөлчок улуг. Он айның дургузунда 21 төрүүр инек, 404 хой аъш-чем хереглелинге барган. Ол-ла хире санныг инек, 462 хой өлген. Бо бүгүнүң уржуунда мал бажы өстүрериниң планы күүсеттинмейн барган.

Районнуң кодээ ажыл-агый эргелели (начальниги М. Сарыглар) мал үксаажыдылгазын болгаш зоотехниктиг ажылдарны четпес чорудуп, тускай эртемниглер-биле ажылды кошкак организастап, ниитиниң малын чидирер, төтчеглээр чоруктар-биле эптежип турар деп контроль комитединиң хуралынга айыткан. Ол ышкаш төрүүр малдың, өзүлдезинде, камгалалында улуг четпестерни чайладырынче угланган доктаалды районнуң контроль комитеди хүлээп алган.

Чарыгдалдарны, оорлаар, төтчеглээр чоруктарны көвүдеткени төрүүр малдың баш санын кызырганы дээш «Чодураа» колхозтуң даргазы О. Кимин, кол зоотехниги турган Л. Аракчааны шыңгыы доңгуткан. «Тес-Хем» совхозтуң директорунуң хүлээлгезин күүседип турар кол зоотехник С. Текеевти шыңгыы сагындырган. Кодээ ажыл-агый эргелелинден удуртулганы экижидерин комитет негээн.

Төрүүр малдың учёдун экижидип, кол коданче апыяк малды шилчидерин өй-шаанда болгаш долузу-биле шилчидерин, төтчеглээр болгаш малды өскээр садар чүүлдү болдурбазы тергиин чугула деп айыттынган. Учётту экижидери-биле январь 1-ге чедир бүгү малды дугаарлап доозар.

Күрүнеге садар малды тускайлап, чемгерилгезин, семиртилгезин экижидип турган, ооң күсели-биле төрүүр мал садарын эвээжедирин ажыл-агыйларның удуртукчуларынга даасткан. Бо бүгү хемчеглерниң күүсеттинин турарын контрольдаарын чер-черде бөлүктерге хүлээткен.

А. ДЕМБРЕЛЬ.

БӨДҮҮН ИШЧИ

Тускай мергежилди шилип алгаш, аңаа бүгү назынында ажылдап кээр кижилер турар. Ындыг кижилерге «Сельхозтехниканың» Тес-Хем район каттыжыышкынында слесарь Оюн Домакпанович Кунчүйнү киириштирип болур. Ол коллективтиң эрге-ажыы дээш бодунуң күжүн, билиин харам чокка берип чоруур кижи.

1951 чылга чедир Тес-Хем МТС-инге янзы-бүрү ажылдарны кылып турган. Механизатор тускай мергежилди чедип алыр күзел ооң сагыжын амыратпайн турган. Шериг албанын эрттиргениниң соонда, Кызыл хоорайга комбайнерлерниң курузун доосгаш, төрээн Самагалдай суурунга ээп келген. 8 чыл ажыг колхозтарның тарылга шөлдерин андарып, ажаап алыышкынга киржип, хөй удаа мактадып келген. Трактор септелгезин ыяк кылдыр шиңгээдип алган.

Кывар-чаар чүүлдер дамчыыр аппаратура септээр слесарь болуп, 7 чыл хире ам ажылдап турар. Ол кончуг, нарын болгаш улуг арга-дуржулганы негеп келир ажыл. Херек апарганда машина-тракторларның өске-даа кезектерин септээринге Оюн Домакпанович киржип турар. Даалга бүрүзүн ак сеткилдиг күүседир болгаш кады ажылдап турар өөрүнден ындыг болурун негээр кижи. Коммунист Кунчүйнүң септеп кылган чүүлдери быжыг болгаш бүзүрелдиг болур.

Коллектив ону хүндүлээр. Бүдүрүлгеге чедиишкинниг көргүзүглери дээш Хүндүлел самбыразынга каш удаа кирип, хүндүлел бижиктер-биле шаңнадып келген. Ол бодунуң тускай мергежилин үргүлчү бедидип чоруур. Бо чылдың апрельде Москвага мергежил бедидериниң үш ай курузунга өөренип чораан. Оюн Домакпанович суг дамчыыр система септээриниң болгаш таарыштырарының слесары деп база бир мергежилди чедип алган.

Ажылынга ээ-харысалга чок, ажыл шагы үзер механизаторлар-биле ажылды коммунист Кунчүй чорудуп, оларга шыңгыы негелдени тургузуп турар. Оларның үүлгедиин хөй-ниитиниң чугаалажыышкынынга киире бээр.

Ленинчи юбилейге уткуштур алган хүлээлгелерин эш Кунчүй хүннүң-не эки шынарлыг ажыр күүседип турар.

И. ОЛДЫРЕВ.

СОЦИАЛИСТИГ ЧАА АҢГЫ

темниг. Көдээде чурттап турар хөй санныг интеллигенция-биле кады колхозчулар чаа көдээ боор турар, ында амыдыралдың байдалы хоорайныындан шоолуг ылгалбас, ынчанмыже элээн ылгал бар.

Колхозчулар — көдээ ажыл-агыйның бедик бүдүрүкчүлүг ажылдакчыларының аңгызы. Революция соолундеги 50 чылдарның дургузунда тараачын кижиниң күш-ажылының ортумак бүдүрүкчүлүү барык 5 катап өскен, ол өзүлде үлетпүрде ажылчыннынга четпези шын, үлетпүрде ол өзүлде—16 катаптан ажыг.

Колхозчулар — күш-ажылы дыка бедик төлевирлиг боор турар кижилерниң аңгызы. Колхозчуларның ажык орулгалары ажылчыннарнынындан безин артык өскен. Чартык чүс чыл дургузунда ол орулгалар 11 катап өскен, ынчаарга ажылчыннарның боттуг ажыл төлевири ол-ла үеде 7 катап өскеп болгай.

Хөй чүс чылдыг төөгүде бир-ле дугаарында тараачын кижиниң даартагы хүнге бүзүрел чок чоруу, аш-түрег болу бээрийне деп сагыш аарыыр чорук ам чок болган. Совет күрүне колхозчунуң күш-ажыл төлевирин совхозтарда күш-ажыл төлевириниң ортумак норма-чижектериниң хемчээли-биле магадылап берген. Ажылчын-биле бир дөмей, колхозчу кижи бодунуң күш-ажылының төлевирин ай санында ап турар.

Колхозтарның ажыл-ишчилериниң назылап кырaанда болгаш инвалид болу бергенде пенсия хандырылгазын, колхозчу херээженнерниң иштенгенде болгаш божаан соондагы төлелгелиг шөлээлерин боттандырган чорук колхозчуларның амыдырал байдалын ажылчыннарның амыдырал байдалы-биле дыка чоокшулаткан. Колхоз ажылының элээн хөй участоктарында, чижээлээрге, мал ажылының фермаларында, ажыл бүдүрүлге черлеринде ышкаш, доктааттынган шактыг ээлчеглер ёзугаар чоруттунуп турар.

Колхозчуларның Үшкү Бүгү-эвилел съездизи — колхозчу тараачыннарның болгаш бүгү совет ниитилелдиң амыдыралында чугула болуушкун. Съезд колхозтуң чаа Чижек Уставын болгаш өске-даа документилерни хүлээп алган, колхозтарның Эвилел чөвүлелин тургусkан.

Съезд ленинчи кооператив планының өндүр чаагай тиилелгезин бадыткап көргүскен, көдээниң ажыл-ишчилериниң мурнунга чыраткылыг чаа перспективаларны ажыдып берген. Колхозтар социалистиг улуг бүдүрүлгелер болу берген. Ам бир колхозка ортумаа-биле алды муң гектар ажыглал чери онаажыр, ол болза колхозчуларның Ийиги Бүгү-эвилел съездизиниң үезинде турганындан дөрт катап хөй-дүр. Колхозтарның үлешпес фондулары ол-ла үеде сес катап өскен, көдээ ажыл-агый ажылдарының энергия-биле чепсеглели ийи съездилер аразында тос катап улгаткан. Көдээде социал харылзааларның, амыдыралдың болгаш культураның талазынга кайгамчык улуг өскерилгелер болган. Ол өскерилгелер болгаш партияның XXIII съездизиниң база СЭКП ТК-ның Пленумнарының көдээ ажыл-агыйның мурнунга идип үндүргени чаа сорулгалар колхозтуң Чижек Уставында бүгү тала-биле илереп кирген.

Совет социалистиг күрүнениң ийи кол аңгызының бузулбас эвилели —ажылчыннар биле тараачыннарның эвилели турбаан болза, көдээге болгулаан эң улуг социал-экономиктиг чаартылгалар боор шыдавас турган. Ол эвилелди Ленин хааныг ёзуга болгаш капитализмге удур демиселге тиилелгениң магадылалы, делегейде бир дугаар социалистиг күрүнениң экономика талазы-биле дүрген көдүрлүүшкүнүнүң үндезин дөзү деп көрген. Ажылчын аңгы көдээге кадрлар-биле, органнизастыг ажылдың дуржулгазы-биле, бодунуң индустриязының үре-түңнелдери-биле үнелеп четпес дузаламчыны көргүскен. Колхозчу тургузуугнун тургустунуп эгелеп турган үезинде хоорай көдээде чаа амыдыралдың организакчылары кылдыр 200 ажыг муң кижини чорутканын чугаалаарга-ла четчир. Колхозчу тараачыннар база-ла ажылчын аңгының мурнунга өрелиг боор артпаан. Аажок улуг бергелерни ажып эртпишаан, боттарының хожудаашкынын узуткавышаан, колхозчу тараачыннар хоорайны аъш-чем продуктулары-биле болгаш чиг-эт-биле хандырып турган. А немец-фашист эжелекчилерге удур дайынның чылдарында фронтунуң дайынчыларын болгаш тылдың ажыл-ишчилерин бүгү-ле эргежок чугула чүүлдер-биле хандырган колхозчу тараачыннарның маадырлыг чоруктары совет ниитилелдиң төөгүзүнде эң-не чайынначак арыннарының бирээзи боор артар.

Совет көдээниң чаартылгазының дуржулгазы болгаш ажыл-агыйны коллективтиг чорударынче ооң шилчилгези ылап-ла бүгү делегейге төөгүлүг ужур-дузалыг. Тараачыннар мынчага чедир чер бөмбүрзээниң чоңунуң хөй кезии боор артып турар болгай. Тараачын массаларның кандыг оруктап, кымны эдерип чорупкан турарындан социал депшилгениң салым-чолдары дыка хамааржыр. Тараачыннар, бир эвес ажылчын аңгының эвилелчизи боор, ону эки тура-биле эдерип чорутар, ооң тугунун адаа-биле эрги төрени шуурредип, чаа төрени тургузуп кириптер болза, ядарал-түрегделдиң, караңгы-бүдүүлүк, эрге-медел чок чоруктуң аспаандан адырлып унуп шыдаар деп чүвени Совет Эвилелиниң дуржулгазы көргүскен. Ажылчын-биле эвилелдешкеш, ооң удуртулгазын эдерген, тараачын кижи бодунуң амыдыралының байдалын болгаш бодун өскертип шыдаар дээрзи бадыткаттынган. Ол «бүгүдеге удур бүгүдениң» каржы-дошкун демиселинге киржип чораан үүрмек өнчүтенден хуурмак бодалдарга мегелеткен, баш мунгаш амыдыралдың хамык айыыл халаптарынга таваржып чораан чааскаанзырагай бараскандан — бодунга болгаш бүгү ниитилелге чаа амыдыралды — материалдыг болгаш угаан-бодалдың байлак амыдыралын медереддиг тургузуп чоруур долу үне-төлептиг кижи болу берип шыдаар-дыр.

Коллективисчи тараачыннарның социалистиг чаа аңгызын тургусканы — совет ниитилелдиң эң чугула социал чедиишкиннериниң бирээзи.

Илья АРГАНОВСКИЙ.
ПМА-ның тайылбырлакчызы.

ТӨРЭЭН ДЫЛ БАШКЫЛААРЫНЫҢ ЧАМДЫК АЙТЫРЫГЛАРЫ

Тыва школаларда төрээн дыл дугайында эртем—кол эртемнерниң бирээзи. Ону чедиишкиннинг башкылаарындан өске эртемнерни өөредири дорт хамаарылгалыг. Чүге дээрге, шылгараңгай педагог К. Д. Ушинский чугаалаан-на болгай: «Төрээн дыл чоннуң төрээн чуртунуң болгаш угаан-бодал амыдыралының долу илерээшкини болбушаан, ооң-биле кады чаш төлге ону долгандыр турар бойдусту болгаш амыдыралды эң эки тайылбырлап берикчи болур». Бичии уругларның угаан-бодалы төрээн дылынга даянгаш, ооң-биле кады сайзырап эгелээр.

Оон ыңай, төрээн дылды башкылаары чоннуң нийти хөгжүлдезинге, ооң культурлуг деңнелин чаа чадаже көдүреринге улуг ужур-дузалыг, өскээр чугаалаарга, нийтилел ужур-дузалыг херек болур. Ооң ужурунда төрээн дылды башкылаарындан негелделер дыка шыңгыы дээрзи билдингир-дир.

Амгы үеде 1—7 класстарга тыва дыл башкылаарының дылы боор турар, ол-ла класстарга база 8-ки класска төрээн дыл биле литература тускай өөренир эртем болгай. Төрээн дыл биле литератураны башкылаарында эвээш эвес чедиишкиннер бар: бүгү-ле айыткан класстарга хереглээр өөредилге номнарын кылып үндүргүлээн, төрээн дыл болгаш литература башкылары четчир, дээди азы тускай ортумак эртемниг, башкылаашкында эвээш эвес мурнакчы дуржулгалар бар.

Төрээн дыл болгаш литература өөредилгезинге 100 хуу түңнелди элээн хөй башкылар чедип алган. Оларга 5—8 класстарда башкылар Демьян Оюн (Элегес ортумак школазы), Ак-кыс Оюн (Ийи-Талдың сес чыл школазы), А. Арапчор (Туранның № 2 школазы), Х. Санчай (Тарлагның сес чыл школазы), К. Сат (Чөөн-Хемчиктиң Хайыраканда сес чыл школазы), С. Содунам (Кызылдың № 2 школазы) олар болгаш өске-даа башкылар хамааржыр.

Чаа-Хөлдүң ортумак школазының башкызы В. С. Кызыл-оол төрээн дыл биле литератураны чогаадыкчы ёзу-биле хандыкшылдыг башкылап чоруур. Кичээлди дээштиг, сонуургаачыг эрттирбишаан, ол башкы класстан дашкаар ажылче чогуур кичээнгейни салып турар. Төрээн дылга хана-солуннарны база «Төрээн сөстүң эртинези» деп бижимел журналды каш чыл улай үндүрүп келген. Өөреникчилерниң чогаалдарының чыындызы ындыг журналды ам В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл оюн таварыштыр үндүрер деп турар.

Тыва дылды башкылаарының методиказын тургузар талазы-биле чугула ажылдарны К. Х. Оргу, Х. С. Алдын-оол, А. А. Алдын-оол, К. Б. Март-оол, А. К. Ондар болгаш өске-даа башкылар кылган.

Ооң-биле кады төрээн дылды тыва школаларда азы класстарда башкылап турары амгы үениң негелделерин ыракта чедир хандырбайн турар, ооң деңнели чавыс. Орус дыл болгаш математика биле кады төрээн дылынга тыва уруглар эң-не хөй санныг 2 демдектерни ап турар. Өөреникчилерниң бижимел ажылдарын көөрге, орфография, пунктуация талазы-биле частыглар черле хөй. Школа доосканнарның-даа бижээн чүүлдеринден хөй частыгларны көрүп болур. Чамдык өөреникчилер, доозукчулар безин тыва литератураның сөөлгү үеде үнгүлээн кол-кол чогаалдарын номчуваан болгулаар. Ынчангаш оларның чугаазы сайзыраңгай эвес, сөс курлавыры чегей боор-дур. Оон дораитаарга, чамдык уругларның тывалап чугаалажыры аажок чевен, орта чугаалай албас, орус-даа эвес, тыва-даа эвес—холушкак, макаронизмниг дыл-биле чугаалажыр (чижээлээрге: предупреждатьтаар, шензэритьтээр дээш өске-даа).

Ындыг боор турарының ужуру чүдел? Бис бодаарывыска, кол-ла чылдагаан — тыва дыл болгаш литература башкыларының ам-даа чедир ажылдавайн турарында, хөй-хөй башкыларның сула ажылдап турарында.

Эвээш санныг башкыларны санаваска, төрээн дыл биле литератураны чогаадыкчы ёзу-биле солун болгаш хандыкшылдыг башкылап турарлар дыка ховар. Чалгааранчыг, ёзу барымдаалаан кичээлдерни эвээш эвести көрүп болур.

Төрээн дыл кичээлдеринге шактарны эвээжеткени ол байдалды улам ханыладып турар. Бир неделяда чаңгыс кичээл эрттирерге, ооң дээжи барык-ла билдинмейн-даа баргылаар-ла болгай. Кичээлдерниң янзылары хөй нурууларында чаңгыс аай (чижээлээрге, чаа теманы тайылбырлаарда, дүрүм бергеш, оон чижектер киирер — мындыг углуг кичээлдер хөй), ажыглап турар методиктиг аргалар кызыы.

Биске тыва дыл кабинеди бар школа таварышпаан. Ийи-чаңгыс-ла школаларда төрээн литература бөлгүмнери ажылдап турар. Өөредилге номнарында-даа, башкылаашкында-даа чугаа сайзырадыр ажылче чогуур кичээнгей салдынмаан. Оон туржук, чамдык башкылар боттары-ла чүве бижээш, эвээш эвес частыгларны кылып турар.

Төрээн дыл болгаш литератураны башкылап турарында боттуг четпестер элээн-не дүвүренчиг байдалды тургузуп келген. Ынчангаш тыва дыл биле литератураны башкылаарын үндезини-биле эдери, чаа чадаже көдүрери сонгаарладып болбас чугула сорулга апарган.

Тыва дыл башкызы бүрүзүнүң ажылдап турар шынарын шуут-ла тодаргай көөр үе келген. Билиин бедитпес, борастап башкылап чоруур башкыларны курстарга өөредир, эки ажылдадыр, оларның отчёдун педсоветке дыңнагылаар болгаш ол чижектиг өске-даа хемчеглер тодаргай идигни берип болур. 5—8 класстарга төрээн дылды ам-даа элээн хөй долу эвес дээди эртемниг башкылар өөредип турар. Оларның дээди эртем чедип алырынга дузалаары чугула. Өөредилгениң чедиишкинниг болуру алызында башкыдан-на хамааржыр. Ынчангаш башкыже ооң ажылынче чогуур кичээнгей салдынган турар ужурлуг.

Эртемниг методиканың шынарындан өөредилге-кижизидилгелиг ажылдың деңнели дорт хамаарылгалыг. Ам бар методиктиг ажылдар тыва дыл болгаш литератураны башкылаарының негелдезин чедир хандырбайн турар. Ооң-биле кады ооңда-ла бар ажылдарны безин номчуваан башкылар бар. В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болур оюнга тураскааткан чоокта чаа болган педагогика номчулгаларынга элээн хөй башкылар боттарының дуржулгазын чугаалап тура, кичээлдерге үнелиг чаа-чаа методтарны, аргаларны хереглеп турарын чугаалаан. Ол чижектиг мурнакчы дуржулганы түңнээш, нептередири —амгы үеде тыва дыл башкылаарының ажылында бир кол чүүл.

Өөредилгениң дээштиин бедидеринге техниктиг херекселдерни, чүүл-бүрү көргүзүг материалдарын ажыглаары онза улуг ужур-дузалыг. Төрээн дыл кичээлдеринге хереглээри-биле үндүрген таблицалар ам үрелип баксыраан, ажыглалдан үнген, диафильмнер, пластинкалар чок. Эки шынарлыг көргүзүг дериглелдерин, дыл, литература башкылаарынга хереглээр диафильмнерни, пластинкаларны кылып үндүрерин амыдырал шуут-ла негеп турар. Оларны кыска хуусаада белеткээш, үндүрерин башкылар изии-биле күүсеп турар.

Школага кайы-даа эртемни өөредирде башкыга болгаш өөреникчиге өөредилге ному эргежок чугула. Өөредилге ному чүгле билиглерни хаара туткан эвес, харын ооң-биле кады билиглерни шиңгээдип алырының үг-шиин айыткан ном болур. Өөредилге номунуң тургузуу, материалдары өөредилге-кижизидилгелиг ажылды катай кылып чорударынга таарымчалыг болур.

Амгы үеде тыва дылдың 1—3 база 4—8 класстарга хереглээр өөредилге номнарын — чаа өөредилге номнарын кылып эгелээн.

Чаа өөредилге номнарының-даа, башкылаашкының-даа бир онзагай талазы — чугаа сайзырадырынче онзагай кичээнгей салыры, грамматиктиг дүрүмнерни хелүн эрттир көвүдетпези болур. Башкылаашкын база өөредилге ному үениң байдалын көргүскен турар: аңаа эргижирээн материалдар турбас, номну бүдүрген шынары, чурук-хөрүү, каасталгазы база-ла амгы үениң негелделеринге дүүшкек болур. Чаа өөредилге номнарын уругларны угаан-сагыш болгаш эстетика талазы-биле кижизидер, оларның сонуургалын хайныктырар, коммунистиг моральды бадыткаан бедик идейлиг, ханы утка лыг кылдыр кылыр дээш бүгү күштү үндүрери негеттинип турар. Бистиң ам күштүг боор турар өөредилге номнарывыстың кол четпестери, бодап көөрге, мындыг: хөй нарын грамматиктиг дүрүмнер бар, мергежилгелерниң янзылары кызыы, чамдык текстер ол-бо номнарда катаптай-даа киргилээн, чугаа сайзырадыр мергежилгелер эвээш. Мурнуку номнар-биле деңнээрге, чаа номнарга чаа бөлүктер база киргилээр, чижээлээрге: дылдың словарь составының, төөгүзүнүң, стильдериниң дугайында билиглерни, чаңчыл-мергежилгелерни билип, шиңгээдип алырын көрүп турар бөлүктер бар апаар.

Төрээн дыл болгаш литератураны башкылаарының нийти айтырыгларын көрүп тура, база бир санал киирер күзелдиг бис: тыва дыл болгаш литератураны башкылаарынга тураскааткан эртем-методиктиг конференцияларны өй-өйлеп эрттирип турары чугула. Ындыг конференциялар дыл, литература башкылаарының айтырыгларын шын шиитпирлээринге чугула идигни бээри билдингир. Хамык-ла ужур белеткелди шыңгыы, баш бурунгаар чорударында.

Бо-ла бүгү айтырыгларны шиитпирлээрде, орус болгаш өске-даа дылдарны, литератураларны өске областарда болгаш республикаларда башкылап турарының байлак дуржулгазын херек кырында өөренип көөр, ажыглаар ужурлуг бис.

Ш. САТ.

Кызылдың башкы институдунда тыва дыл кафедразының эргелекчизи, филология эртемнериниң кандидады.

Хову-Аксының амыдырал хандырылга комбинадында мурнакчылар эвээш эвес. Оларның бирээзи Любовь Вениаминовна Чепурнова даштыкы хеп даараарының талазы-биле мастер кижи. Ооң даараар хеви-ле хөй. Чолдак хөректээштер, салаалыг хол хаптары дээш оон-даа өске чүүлдерни савыяа хөмден эки шынарлыг даарап турар. Эш Чепурнова бүдүрүлге планын ай санында 120 хуудан кудулатпайн турар.

ЧУРУКТА: Л. Чепурнова.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

Истерн-авеньюга кежээки чем

«Он чыл мурнунда биске келир аас-кежик ынчаарда силерге таварышпаан болза, ажыдарының хүнү — вторникте биске чедип келиңер. Бистиң он чыл оювуска алдар болдурган байырлалды организастаар бис. 10 чыл мурнунда бистиң кафеге белеткеп турган ол-ла чемни бөгүн силерге салыр бис... Ынчаарга он чыл мурнунда доктааткан өртээн ёзугаар чемниң өртээн төлээр арганы силерге бээр бис. Бистиң адревивис: кафе «Блэйр мэншин инн»

Бо чарлалды тус чериниң бир солунунга парлаан. Кайы-даа америк солуннуң барык чартык кезиинде парлаан өске-даа эмге-хаяажок чарлал кыйгырыгларның аразынга үстүнде айыткан чарлал эскет чокка артып каап болур турган ийик. Ындыг болза-даа солунну чүмү-биле номчааш, ол-ла чарлалды катап номчуп олур мен оң. Чарлалдың чем талазы мени сонуургатпаан. Ындыг чарлал, кыйгырыглар кезээде бир-ле чүвени чажырып турар дээрзин кижи АКШ-ка чораан санында билип алыр чүве болгай. Бөгүнгү болгаш он чыл мурнунда кежээки чемниң өртээн тодаргай деңнеп көөрүнге үндезилээш, өртектерниң нийти өзүлдезиниң болгаш АКШ-та амыдыралдың өртек-үнезиниң аартаан дугайында американнарның бодалын билип алыр арга мени сонуургаткан. Вашингтончулар ол чарлалды база-ла көрген, номчаан, ындыг болза-даа олар ону шоодуг байдалдың чылдагааны-биле сонуургааны илерээн.

Айыткан хүнүнде ол-ла адрести ёзугаар чеде бээримге, шериг чурумун ёзугаар чыскаалышкан бежен хире кижи кафениң кирер эжиинде ээлчег манап тур. Чиик өртектиг кежээки чемге семекчилерниң аразында элээн каш аныяк кижилер бар, даштындан көөрге, студентилер болгу дег. Ындыг-даа болза, кафениң эжиинде чыылган кижилерни көрүп турарга, эртенин-не чазак албан черлериниң болгаш вашингтон фирмаларын дола бээр кижилер-даа ышкаш сагындырып келир.

Ээлчег манааннарның соонга туруп, солунну ажып тур мен оң: бөгүн кафениң столчугаштарынга американнарны кандыг чаа чем аймаа-биле чемгерерил? Чем продуктуларга өртектерниң аартааны—амыдыралдың өртек-үнезиниң өскениниң кол чылдагааны деп, «Вашингтон пост» солун дыңнаткан. Бо айда хереглел бараанынарынга өртектер эрткен чылдың ол-ла үези-биле деңнээрге, 5,6 хуу улгаткан деп. АКШ-тың күш-ажыл министерствозунуң күш-ажыл статистика бюрозу ол эртен чарлаан чүве. Ылаңгыя чем продуктуларга өртектер онза аартаан. Ам эъттиң өртээ эрткен чылдыындан 12 хуу аар.

Бо чылын садыгжылар хөреңги-хоокшулу эвээш өг-бүлелерге хамаарыштыр онза камхайыра чок аажылаан. Эң хөй санныг ядыылар арган малдың эъдин болгаш чиик өртектиг чем продуктуларны садып алыр ужурга аргажоктан таварышканын садыгжылар өртектерни «деңнештиреринге» ажыглаарын далашкан. Ооң түңнелинде ядыы өг-бүлелерниң хүн бүрүде кол чеми боор турар продуктуларның өртээ сөөлгү айларда аъш-чем бараанынарынга өртектерниң нийти өзүлдезиниден ортумаа-биле 30 хуу дүрген улгаткан.

«Бо үеде амыдырап чурттаарының өртек-үнези 1959 чылдыы-биле деңнээрге, 128.7 хуу, а америк найысылалда 130.8 хуу болган» дээнин номчудум. Ол статистиктиг сан-вар шынныг чүүлдү илередип турар. Он чыл мурнунда Вашингтоннуң чурттакчызы чижээ 100 доллар-биле садып ап турган чүвени ам 130,8 доллар-биле садып алыр болган-дыр. Мынчангаш өртектиң өзүлдезин бодум бүзүреп көөр аргалыг болдум, чүге дээрге, хаалгачы мени залче эрттирди. Залдың ырак булуңунда назы дөгүй берген кижи чааскаан олур. Бодумну таныштырганым соонда ол бодунуң фамилиязын адай-дыр.

— Мистер Шварц, кежээ кафеге үргүлчү чемненип турар силер бе?

— О, чү дээриңер ол боор, меңээ оон чемниң өртээ аажок аар, пенсионер-ле болгай мен.

— Бөгүнгү кежээки чем силерге тааржыр-дыр бе?

— О, ооң өртээ улам улгаткан ышкажыл. Чем продуктуларга ам өртектерниң чылдагаанында ындыг арга үргүлчү болдунмас.

— Өртектерниң өзүлдезиниң дугайында чүнү бодап тур силер?

— Өртектер шуут-ла халаптыг байдал-биле өзүп турар-дыр, а мээң пенсиям мурнуку хевээр арткан.

Бистиң чоогувуста столга назы ортузу чеде берген ашак-кадай ийи кижи олурупту.

— Мээң фамилиямны болгаш ажылдап турар черимни силерниң билип алырыңарны күзевес мен. Ынчалза-даа бо ийи бифштексти чагыттывыс, ону күзел ханышкыны-биле чиир боор бис, чүге дээрге, бо ийи бифштекстиң өртээн амгы бир бифштекстиң өртээ-биле төлээр мен—деп, ол чугаалай-дыр.

— Өртектерниң өзүлдезиниң чылдагааннарының дугайында чүнү бодап турар силер?

— Ол дугайын эштерим-биле үргүлчү-ле чугаалажыр кижи мен. Шынап-ла өртектерниң ол хире шапкын өзүп турарын база-ла күзеп чоруур мен. Бир эвес Вьетнам эвес болза, кайын ындыг боор деп., хөй кижилер чугаалажыр. Силер мооңган пропаганда болдуруптарыңар чугаа чок боор, сэр.

— Кайын ындыг боор. Харын силерниң чазааңарның албан ёзузунуң ажылдакчылары безин Вьетнамда дайынга чыл бүрүде 30 миллиард долларны чарыгдаарын миннир ужурга таварышкан, ол чорук акшаның өртек-үнезиниң чокталырының күштелиринге болгаш өртектерниң өзүлдезинге биче эвес хире-чергелиг-биле дузалап турар. Ол ындыг эвес бе ынчаш?

— Аңаа удурланыры берге-дир.

Соңгу дужунда столда үш херээжен олур. Оларның улуундан айтырыг салдым.

— Мени Мэрриэль Шейфер дээр. Бо мээң уругларым. «Ортумак америк өг-бүлеге» санаттынар бис. Бөгүн маңаа он чыл мурнунда өртектерни ёзугаар чемгерер дээн чарлалды номчааш, мында келгеним бо ийин.

— Бажың ээзи болганыңарда өртектерниң өзүлдезин эскерер-дир силер бе, миссис Шейфер?

— Ону айтырган херээнер чүү боор! Магазинче чоруушкуя чыл келген тудум-на өг-бүлениң бюджедин улам улуг хире-чергелиг-биле дорайтадыр боор-дур. Өртектерниң өзүлдези — чазакка бужарчудек чүүл болур болгаш чонга аас-кежик эвес-тир.

— Өртектерниң өзүлдезиниң чылдагааны чүдел?

— Бистиң шериг чарыгдалдарывыс болгаш вьетнам дайынында деп бодаар мен. Вьетнамда авантюра— Американың экономиказынга угаансарыыл чок чүүл-дүр. Вьетнамда бистиң дайылдажып турарывыстың ужурун кажан-даа билип шыдаваан кижи мен.

Ол хүн Истерн-авеньюга кежээки чем үезинде чугаалашканым бүгү кижилерден чүгле чаңгыс кижи өртектерниң өзүлдезин хөреңгижиринге ажыктыг дээр болду.

— Мени Стэнли Гителсон дээр. Шимчевес хөреңгини садыглап турар кижи мен. Өртектерниң өзүлдези. Харын ындыг. Он чыл мурнунда бистиң фирма хоозурап ядараан фермерлерниң черин чиик өртек-биле садып алган чүве. Ам черни ажыктыг өртек-биле берип турар бис: черниң өртээ база улгадып турар болгай.

Пенсионер Шварцтан, Шейферлерниң болгаш өске-даа хөй миллион американнарның өг-бүлелеринден ылгалыштыр бо мистер өртектерниң ындыг улуг өзүлдезинге дүвүревейн турар: өртектер улгаткан тудум ооң орулгалары көвүдеп турар. Өртектерниң өзүлдези хамыктың мурнунда кымнарны дүвүредип турарыл? Чазактың албан ёзузу-биле доктааткан «ядараңгай чоруктуң демдектери» дээр чүвезиниң хемчээлинден куду орулгалыг 30 миллион американнар, ааргерге социал тулчуушкуннарны чорудуп тургаш ажыл төлевирин чедип алган шоолуг эвес бединишкини өртектерниң доктаамал өзүлдезинге барык чок болдуруп турар он миллион америк ажылчыннар, күш-ажыл статистика бюрозунуң чоокта чаа медегелелин ёзугаар алырга, ам безин АКШ-тың ажыл чокталарының үш миллион армиязынга немешкен 365 муң американнар өртектерниң өзүлдезинге дүвүреп турар.

Чиик өртектиг кежээки чемни тоттур чемнензин дээш, чугаалашканым кижилерни чардыктырбазын бодааш кафеден чоруптум. Даарта олар күскү садыглаашкынны, квартира хөлезин негээн бижиктерни, вьетнам арыгларже чоруткан төрелдеринден чагаа, медээлерни санап, аңаадагы ажыл хүнүн эгелээр.

Л. ЖЕГАЛОВ,
СЭТА-ның корреспондентизи.

Вашингтон.

ШЫДЫРАА

ООРЖАК ЗИНАИДА — ЧЕМПИОН

«Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң хууда бирги чери дээш херээжен шыдыраачыларның аразынга болган чидиг демиселдиң түңнелинде Чөөн-Хемчик районнуң «Сүт-Хөл» совхозта мал эмчизи ийиги разрядтыг Зинаида Ооржак тиилээш, ниитилелдиң республика чемпиону атты чаалап алган.

Ийиги черни Барыын-Хемчик районнуң төлээзи Антонина Ооржак алган.

МУРНУНДА ПАВЕЛ АРТАМОНОВ

Эр шыдыраачылар алдыгы оюнну дооскан. Шыңгыы, бодамчалыг, чидиг демиселдиң түңнелинде Тес-Хем районнуң оруқ участогунуң кол инженери бирги разрядтыг Павел Артамонов алды салыгны чедиишкинниг дооскаш, мурнуку одуругда чоруп орар.

Таңды районнуң төлээзи, башкы, бирги разрядтыг Хомушку Буянды беш чартык санны алгаш, ийиги черде чоруп турар.

Д. Чооду (Чөөн-Хемчик) 5, В. Тармажап (Таңды) 4, 5, Б. Ооржак (Барыын-Хемчик) 3, 5 санныг болуп, чедиишкиннинг ойнап турар.

* * *

«Урожай» эки-тура спорт ниитилелиниң бирги чери дээш шыдыраа маргылдаазының чедиги салыы доозулган.

П. Артамонов биле Хомушкунуң ужуражылгыкыны солун болган. Хомушку удуп алыр аргалыг тургаш, удурланыкчызының кажар кажун көрбейн барганындан дүжүп бээр ужурга таварышкан.

Чедиги салыг соонда П. Артамонов—7, Д. Чооду—6, Б. Хомушку—5,5 санныг болуп, мурнап турар.

Маргылдааның төнчүзүнге чедир дөрт салыг арткан. Демисел улам-на чидигленип турар.

Дүүн сески салыг болган.

Редактор Н. Н. ДИИГА.

ЧУРТТААР ЧЕРИҢЕРНИ АРЫГ-ШЕВЕР ТУРГУЗУҢАР

Бодунуң чурттап турар чериниң дугайында элээн хөй кижилер шоолуг-ла кичээнгей салбайн турар. Чурттап турар өрээлин ыяк кылдыр аштап, арыглап, аңаа таарымчалыг байдалды тургузуп алза-даа олар кухняларның, эртер өрээлдерниң (коридорларның) арыгланыр бажыңнарның дугайында эки сагыш салбайн турар.

Ынчаарга чурттакчы кижи кухня чокта, арыгланыр бажың чокта чурттап шыдаар бе? Шыдавазы билдингир. Ындыг болганда чурттакчы ол черлерже бодунуң сагыш човаашкынын база угландырар ужурлуг.

Чурттаар бажыңның даштында херим ишти, бажыңче кирер улуг эжик бар болур. Кижи кажаа, херим иштин арыглавайн чурттап болур бе? Ындыг чүве төлээде, чурттакчы кижи даштыкы улуг эжиктиң, херим иштиниң арыг-шевер болгаш чурумнуг турарының дугайында база сагыш салыр ужурлуг. Коридор, чада, кажаа ишти боктуг, хирлиг турар болза чуртталга бажыңының иштин арыг-шевер тургузары берге болур.

Ынчангаш чурттакчы кижилер ук бажыңның бүгү девискээрин арыг-шевер тургузуп, чаагайжыдар хүлээлгелиг. Ынчаарга кым-даа кижи бодунуң чуртталгазының чартык кезиин ажылга, кудумчуларга, столоваяларга, магазиннерге, кинога, библиотекаларга болгаш өске-даа черлерге эрттирип чоруур. Ол бүгү амыдыралдың болгаш культураның албан черлеринден хоорайдан кижи хоорук чурттап шыдавас. Черже дүкпүрер, кудумчуну болгаш албан чериниң иштин бокталдыра бээр, сад, серликтерде чараш оът-сигеннерни, чечектерни кайы-хамаан чок үрей бээр кижилерниң ховар эвес таваржыры хараадаанчыг. Ындыг кижилер боттарының бажыңнарының иштинге дүкпүрбейн, соңгаларының дужунда ыяш, чечек тарылгаларын үрегдевейн турарлар деп чүве билдингир. Ындыг болганда ук кижилер чүгле боттарының өрээлдеринде эвес, харын нийти бажыңда, хоорайда, суурда чурттап турарын билбейн баргылаар.

Ындыг кижилер-биле канчаар демисежирил? Хамыктың мурнунда кижи бүрүзү чурумну тудуп, өскелерге үлегерлиг болуру чугула. Ынчанмыже ол-даа эвээш. Культурлуг эвес аажы-чаңныг кижилер ниитиниң буруу шавыышкынынга доктаамал таваржып турар ындыг байдалды чедип алыр херек.

Чуттуг бок үндүрер кижилер папирос сывын тротуарже октап чоруурлар.

— Кудумчуну бокталдырбайн көрүңер, «ыядынчыыңарны аа»—деп ындыг кижилерни чемелээр херек. Чуттуг кижилер почтадан чагааны алгаш, чагаа хавын чаза соккаш, шала кырынче болгаш кудумчуга октап чоруурлар.

— Чаныңарда бок хааржаа тур ышкажыл, культурлуг чоруур үе келген ийин!—деп, эскерген кижи ону сагындырар хүлээлгелиг.

Социалистиг нийти чурттаганың, арыг-шеверниң болгаш гигиенаның хоойлуларын калбаа-биле пропагандалаарындан аңгыда, чут үндүрер ийи-чаңгыс кижилерни хүн бүрүде ынчаар кижизидер чорук чаагай эки түңнелдерни болдурар.

Бир черде кады ажылдап, кожа өрээлдерде, нийти чуртталга бажыңнарында кожа чурттап турар кижилер, шагдаалар, бажың эргелекчилери, комендантылар, кудумчу, бажың аштакчылары — бүгү-ле хамаатылар шупту-ла кайда-даа үлегерлиг арыг-шеверни, чурумну сагаан турарын негээр хүлээлгелиг.

Хамыктың мурнунда санитария активчилери, чер-чер Советтериниң кадык камгалал секцияларының нежигүннери, Кызыл Крест болгаш Кызыл Чартык ай ниитилелдериниң, профэвилелдиң нежигүннери, пионерлер болгаш комсомолчулар ол чорукту чедип алыр ужурлуглар.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНДА ТЕАТР УРАН ЧҮҮЛҮНҮҢ ЛЕНИНЧИ ЮБИЛЕЙГЕ ХОЛБАШКАН, ЗОҢА ААЙЫ-БИЛЕ КӨРҮЛДЕЗИ ЧОРУП ТУРАР.

БӨГҮН Н. ТРЕНЕВТИҢ

«НЕВАНЫҢ ЭРИИНДЕ»

(ТЫВА ДЫЛГА)

ДААРТА Л. ЛЕОНОВТУҢ

„ДИРГЕЛИИШКИН“

(ОРУС ДЫЛГА)

деп шиилери болур. Эгелээри — 7 шак 30 минутада.

КИНО

ДЕКАБРЬ 10-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Полк оглу» 10, 12, «Буураашкын» (1 болгаш 2 кезектери) 14, 17.15, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Майор Вихрь» 15, «Хоойлунуң адыбиле» 17, 19, 21 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Ийи чылда тамы эриинге» 10, 14, «Даг кашпалының халавы» 12, 16, 17.50, 19.40, 21.30 шактарда.

Мал ээлериниң кичээнгейинге

Мал СЕМИРТИ АЗЫРААР СОВХОЗТАР, ОЛАРНЫҢ МАЛ ХҮЛЭЭП АЛЫР ПУНКТУЛАРЫ болгаш МАЛ ХҮЛЭЭП АЛЫРЫ-БИЛЕ ЧОРУП ТУРАР БРИГАДАЛАРЫ чурттакчы чондан бүгү чүзүн малдарны— мыйыстыг бода малды, хаванны, хой, өшкүнү, чылгыны САДЫП АП ТУРАР.

Декабрьның 1-ден эгелеп күрүнеге саткан малдын өртээн 10—14 хуу немелделиг бедиткен садып алыр өртектер-биле төлеп бээр.

Малды Кызылдың эът комбинадынга база-ла понедельник, вторник болгаш среда хүннерде 9 шактан 14 шакка чедир хүлээп ап турар.

Хамаатылар! Артык малыңарны күрүнеге садыңар.

«МАЛ СЕМИРТИР» ТРЕСТ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының болгаш пропаганда килдизиниң 35-24, харысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, культура килдизиниң 37-13, көдээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа база совет тургузуг килдизиниң 41-27, информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, 1.). ТС—01207.